

oud LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 7, nummer 2
juni 2019

Weeshuis

De meisjespoort van het Heilige Geestweeshuis (foto: Dik Kompier).

Agenda

Vrijdag	7 juni 2019	Lezing Anneke Boot, 'Het vakonderwijs in Leiden'
Donderdag	20 juni 2019	Lezing Roel in 't Veld, 'Schaken tot verheffing?'
Zondag	8 september 2019	Leidse salon: Leidse bierhistorie
Zaterdag	14 september 2019	Open Monumentendagen
Zondag	15 september 2019	Open Monumentendagen

Van de voorzitter, <i>Rens Heruer</i>	3
Steun de HVOL met een periodieke gift	4
Aankondiging verslag Algemene Ledenvergadering	4
Vacature: bestuurslid met voorzittersambitie	5
Dik en Aaltje Kompier verrast op de vrijwilligersborrel	5
Aan de wandel met de Erfgoedprijs – een leerzaam rondje, <i>Gerard Kramer</i>	6
Hoogbouw en ons beschermd stadsgezicht	9
De voormalige Sint-Leonardusschool aan de Ter Haarkade 1, <i>Jos Hooghuis</i>	10
Beeldbank HVOL - een stap terug en een sprong voorwaarts, <i>Henk van der Sterre</i>	12
Plafondbeschilderingen in Leidse huizen, <i>Edwin Orsel</i>	15
Dirk van Ecklezing 2019: 444 jaar stad en universiteit, <i>Piet de Baar</i>	18
Nieuw bestuurslid: Jan de Vetten	21
Bedrijfsleden	22
Op pad met de excursiecommissie	24
Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone Leidenaars' (5), <i>Cees Meijer</i>	26
Het Heilige Geestweeshuis, een bezoekje meer dan waard, <i>Jan Hartstra en Dik Kompier</i>	28
Lezing: Zingen en leren in Leiden, <i>Cees Meijer en Anneke Boot</i>	31
Lezing: Schaken tot verheffing?, <i>Roel in 't Veld</i>	32
7de Leidse salon, Leidse bierhistorie	33
Boekbesprekingen, <i>Tanneke Schoonheim</i>	35
Aangestipt, <i>Tanneke Schoonheim</i>	43
Agenda	44
Colofon	44

Gemeenlandshuis

Hoogheemraadschap Rijnland zoekt rondleiders

Het Hoogheemraadschap Rijnland bezit een van de mooiste monumenten aan de Breestraat: het Gemeenlandshuis. Niet alleen van buiten, maar ook aan de binnenkant is hier veel fraais te zien. Daarvoor is voor het publiek nu helaas nog te weinig kans. Na lange jaren van 'onzichtbaarheid' wil het Hoogheemraadschap echter werk maken van georganiseerde bezichtiging van dit erfgoed. Aan de HVOL is gevraagd of via deze oproep een groep van vrijwilligers kan worden geformeerd die - na een gedegen 'opleiding' - kleine groepen van bezoekers ontvangt en rondleidt in het gebouw aan de Breestraat. Bij de Algemene Ledenvergadering hebben zich al drie leden gemeld, maar de groep mag nog wel wat groter worden. Heeft u belangstelling? Meld dat dan s.v.p. aan de secretaris (t.a.v. de voorzitter) via e-mail: secretaris@oudleiden.nl.

Het gemeenlandshuis van het Hoogheemraadschap Rijnland (foto: Erik Zachte; BY-SA 3.0).

Willig

Ik hoor er wel eens geluiden over. Over het verschijnsel dat mensen die veel tijd zouden moeten hebben, bijvoorbeeld omdat hun betaalde werkzaam leven over is, het vaak nogal druk hebben met een tweede werkzaam leven.

Vrijtijdsbesteders zijn dat, onbezoldigd en zo soepel dat je ze de echte flexwerkers kunt noemen. Meestal worden zij vrijwilliger genoemd, maar dat is wellicht een wat moeilijke term. Natuurlijk ben je alleen actief na het werk voor de broodheer als je dat uit vrije wil doet. Je bent geen loonslaaf meer voor je voeding en carrière en dus niet afhankelijk van wat de noodzaak van je wil. Toch is 'vrijwilliger' niet geheel dekkend voor de positie: als eenmaal de verbinding is gelegd, het werk is begonnen en het ritme is gevonden, dan immers is vrijwilligerswerk vaak een zelfgewenste plicht geworden voor wie eraan begon. En in voorkomend geval kan er zelfs een verslavend effect optreden. Toch heeft die term wel iets aardigs: het is gebouwd op twee woorden/begrippen. Je kunt daar ook uit lezen, dat je 'vrij' dient te zijn – tijd hebt – en dat je daarnaast ook 'willig' – dienstbaar – moet zijn. Als vanzelf gaat zo'n begrip van iemand die iets uit vrije wil doet naar een dienstbaar mens in zijn vrije tijd. Een vereniging als de onze biedt onderdak aan veel mensen van dat type. Mensen die het zinvol en vooral ook plezierig vinden om tijd te besteden aan wat zij belangrijk vinden, interessant en plezierig. En dat geldt gelukkig ook voor veel andere verenigingen en stichtingen, clubs en organisaties: de vrijwilliger is alom present. Onlangs werden cijfers gepubliceerd over de aantallen vrijwilligers

in onze samenleving. Een functionerend Nederland is ondenkbaar zonder de tallozen die de samenleving aan meer kwaliteit helpen door dat zetje te geven aan wat moet of mag in ons land. Gelukkig zijn er dus nog veel van, maar er is toch ook wel een voetnoot. Die is nu niet dat veel taken eigenlijk op betaalde basis door professionals of door de overheid zouden moeten worden uitgevoerd. Die opmerking doet geen recht aan de gedachte dat een samenleving alleen kan gedijen met betrokkenheid van wie er deel van uitmaakt. De voetnoot is wél dat het vrijwilligerswerk niet in gevaar moet komen door het ontbreken van voldoende opvolging. Dat is een serieus probleem. Scheidsrechters worden schaars, maar ook collectanten, fietsmaatjes en koffieschenkers. Op Koningsdag viel te lezen dat bij gebrek aan aanwas de ene na de andere Oranjevereniging het loodje legt. Het lijkt er een beetje op dat invulling van het vrijwilligerswezen te eenzijdig plaatsvindt door pensionado's, terwijl de opbrengst en de geneugten veel breder genoten worden.

Onze vereniging kan jongere leden goed gebruiken, omdat daarmee de continuïteit van de belangstelling voor de historie en het erfgoed van Leiden gediend is en in het verlengde daarvan als vanzelf het vrijwillige werk verzekerd wordt. Dit is dus een oproep aan de jongere generatie. Zegt het voort, roep ik u toe: Oud Leiden is de broedplaats voor alle jongeren-van-geest.

Steun de HVOL met een aftrekbare periodieke gift

Al jaren betaalt u slechts 20 euro aan contributie en dat willen wij graag zo houden. Maar dingen worden duurder en onze activiteiten nemen toe. Wij vragen u ieder jaar iets meer te geven dan die 20 euro en velen doen dat ook. Dat helpt ons zeer. Maar er is ook een andere methode waarmee u ons kunt helpen. Die u weinig kost en ons veel oplevert.

De HVOL is namelijk erkend als een algemeen nut beogende instelling (een zogeheten ANBI), die zich bezighoudt met cultuur. Giften aan de HVOL zijn daarom aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting en omdat het om cultuur gaat zelfs voor 125%! Voorwaarde is alleen dat u zich voor minimaal vijf jaar bindt voor een door u te bepalen bedrag.

Voorbeeld: u besluit jaarlijks 40 euro aan de HVOL te schenken (gedurende minimaal vijf jaar). U mag dan jaarlijks 125% = 50 euro van uw belasting aftrekken. Als u in het maximumtarief inkomstenbelasting valt, heeft u een belastingvoordeel van zo'n 25 euro. De gift van 40 euro kost u dus maar 15 euro! U betaalt 15 en wij krijgen 40... Het

maximumbelastingtarief waartegen u mag aftrekken, vermindert de komende jaren wel, maar blijft op termijn zo'n 37%. Ook dan betaalt de belastingdienst nog ongeveer de helft van uw gift.

Als u ons op die manier wilt helpen, kunt u het formulier voor periodieke giften downloaden van de website van de HVOL of van de belastingdienst. Of we kunnen u het formulier opsturen. U stuurt het ingevulde en ondertekende formulier terug naar de HVOL, Postbus 917, 2300AX in Leiden t.a.v. de penningmeester, maakt jaarlijks uw geld over en dan krijgt u ieder jaar van ons de gegevens die u kunt gebruiken bij het invullen van uw belastingformulier. Zo eenvoudig is het!

Verslag ALV

Het verslag van de Algemene Ledenvergadering van woensdag 27 maart 2019 is te vinden op de website van de HVOL (www.oudleiden.nl).

Gezocht: bestuurslid met voorzittersambitie

De Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) zoekt per maart 2020 een nieuw bestuurslid, dat een jaar later, in maart 2021, de huidige, dan vertrekkende voorzitter kan opvolgen.

Opgemerkt wordt dat de ALV hierover op twee momenten beslist. In maart 2020 over de benoeming van het bestuurslid, beoogd voorzitter. En in maart 2021 over de definitieve benoeming van de nieuwe voorzitter.

Profiel van de nieuwe voorzitter:

- Heeft een levendige interesse in de stad en haar historie.
- Staat pal voor de historische en erfgoed-belangen van de stad.
- Heeft ruime bestuurlijke en leidinggevende ervaring; is een teamspeler en geen solist.
- Heeft een uitgebreid netwerk in het Leidse en is zichtbaar in de stad (op bijeenkomsten, recepties en dergelijke).
- Is in staat ook nieuwe / andere doelgroepen te

- betrekken bij activiteiten van de vereniging.
- Is een bindende figuur.
- Is energiek en voortvarend.
- Is contactueel en verbaal sterk.
- Heeft gevoel voor humor en kan relativeren.
- Heeft voldoende tijd.
- Is lid van de HVOL (of is bereid dat te worden).

Heeft u belangstelling, stuur dan uw motivatie en cv naar de voorzitter van de selectiecommissie via selectiecommissie@oudleiden.nl. Graag reageren voor 30 juni 2019.

HVOL-leden die de selectiecommissie willen wijzen op een geschikte kandidaat voor het voorzitterschap wordt verzocht een berichtje sturen naar hetzelfde e-mailadres.

Duoloodje

Dik en Aaltje Kompier verrast op de vrijwilligersborrel

Op de jaarlijkse bedankborrel voor de vrijwilligers van de HVOL werd ook dit jaar weer een HVOL-lakenloodje uitgereikt. Dit jaar viel er een duo in de prijzen: Dik Kompier en Aaltje Knoop. Dik is met name zeer actief in de werkgroep Geveltekens en Aaltje heeft in de afgelopen paar jaar veel nieuwe leden geworven en ook allerlei andere hand- en spandiensten verricht. Een actief paar, waarvan we nog lang plezier kunnen hebben.

Dik en Aaltje krijgen het lakenloodje uit handen van voorzitter Rens Heruer (foto: Marjolein Hettinga).

Aan de wandel met de Erfgoedprijs – een leerzaam rondje

Leiden won in 2018 de BNG Erfgoedprijs en dat betekende dat de stad in 2019 een erfgoed-bijeenkomst mocht organiseren voor bestuurders, beleidsmakers en experts in de erfgoed-sector uit het hele land, bij welke gelegenheid dan ook de Erfgoedprijs 2019 zou worden uitgereikt.

En zo geschiedde, op 28 maart jongstleden in de Stadsgehoorzaal. De regie lag bij Erfgoed Leiden en die heeft dat voortreffelijk gedaan. Flitsend en creatief. Een korte filmische impressie ervan vindt u op YouTube (Erfgoed Symposium), inclusief een aantal behartenswaardige woorden van onze voorzitter. Hij leidde een lunchsessie over draagvlak.

Ondergetekende was als vicevoorzitter van de HVOL gevraagd om een van de wandelexcursies door de stad te leiden, in mijn geval met – zo luidde de wervende tekst – hoogte- en dieptepunten, de stad zoals gezien door de HVOL. Maar dan wel in maximaal vijf kwartier. Dat legt beperkingen op, ook in actieradius. Maar het bleek een stuk eenvoudiger dan ik had gedacht.

Net als de andere excursiegroepen verlieten we de Stadsgehoorzaal via de foyer aan de Catharinahof. Mooie bijvangst, dat intieme pleintje, van de a-historische doorbraak-om-commerciële-redenen tussen Aalmarkt en Breestraat. Wij noemen haar Catharinasteeg. We liepen over een plek waar ten behoeve van die doorbraak een rijksmonument was gesloopt en kwamen zo in de Breestraat. Die na jaren van Rijn-Gouwelijs-ellende weer een mooie, klassieke straat is geworden met mooie hardstenen stoepen langs de gevels. Daar hebben we als HVOL een actieve bijdrage aan geleverd,

en mogen we best trots op zijn. 'Straks' nog het asfalt eruit – als de route Hooigracht-Langegracht voor meer OV gebruikt gaat worden en het aantal bussen in de Breestraat tot de helft is gereduceerd.

Woonarken belemmeren het uitzicht op de huizen aan het Galgewater.

Op naar het Kort Rapenburg, dat nog heringericht moet worden. De HVOL pleitte al jaren geleden voor het deels openmaken van de overkluizing waardoor er weer water zichtbaar wordt. Maakt een goede kans, denken we. Linksaf het Galgewater op. Zicht op die zo mooi ingepaste panden aan de overzijde waar voordien een garage stond en die de tweede prijs kregen in de verkiezing van het mooiste jonge monument van Leiden, in 2011 samen met STIEL en de gemeente georganiseerd door de HVOL.

Jammer van al die woonarken die het zicht op die panden, op het open water en op de historische haven belemmeren, maar de Omgevingsvisie 2040 voorziet in maatregelen tegen dit soort visuele blokkades. Door naar de Weddesteeg, niet helemaal het niveau dat onze grote Rembrandt verdient en met een plaquette op de verkeerde gevel, dus gauw door naar de Rembrandtbrug, een replica van de oorspronkelijke 17de-eeuwse brug.

De 'Laudygeel' geschilderde Rembrandtbrug.

Die brug werd witgeschilderd, vermoedelijk toen alle bruggen in Leiden witgeschilderd werden, maar Erfgoed Leiden is druk bezig de historische kleuren op de Leidse bruggen terug te brengen. Voor de Rembrandtbrug bleek dat een soort bruinrood, zo bleek uit de 17de-eeuwse verfbestekken (wat een fantastisch archief heb

je daar toch bij Erfgoed Leiden!). Maar de buurt kwam in opstand, de brug moest wit blijven. Dat liep zo hoog op dat de wethouder besloot tot een compromis dat historisch nergens op slaat maar de gemoederen bedaarde. Een soort onbestemd geel. Laudy-geel zullen we het maar noemen. Ja, en dan de onvermijdelijke Morspoort, op een plateau met stalen randen en een trapje. Een buitenproportionele maatregel om het fietsen door de poort te verhinderen. Verbazing alom bij mijn medewandelaars. "En toch heeft Leiden vorig jaar de Erfgoedprijs gekregen?" zo vroeg er eentje retorisch. Dus verder door de mooi heringerichte Morsstraat, verlengde van de dito Haarlemmerstraat, een mooi complement van de Breestraat op de noordoever van de Rijn, tussen de twee nog resterende stadspoorten van Leiden – onder die andere kun je gelukkig nog wel gewoon doorfietsen...

Op naar de Lammermarkt. "Beetje kale vlakte," vonden mijn gasten, de molen stond er ook een beetje kaal bij. En wat is die hoogbouw daarachter (de Lorentz)? 'Verdichting' noemen we dat, maar daar hadden we verder geen tijd voor in onze wandeling. De ondergrondse parkeergarage maakte indruk, mooie randvoorwaarde voor een autoluwe binnenstad. De nieuwbouw van de Lakenhal viel veel minder in de smaak, over de cortenstalen 'muren' van de De Nobel waren de meningen verdeeld. Even snel naar de voorkant van de Lakenhal, waar ondanks bezwaren uit de erfgoedhoek de natuurstenen elementen niet (weer) geverfd zijn, maar transparant gevernist.

Over de Oude Singel. Zicht op dat juweeltje van een schouwburg – ooit op last van de brandweer gesloten in de tijd dat megalomane plannen en een lege portemonnee samengingen. De geplande nieuwe gigablokkendoos-schouwburg op het Schuttersveld kwam er gelukkig niet

Molen De Valk met op de achtergrond voormalig ROC-gebouw Level en nieuwbouwproject De Lorentz.

door geldgebrek, de oudste schouwburg van Nederland werd in ere hersteld, toen het gezonde verstand weer de overhand kreeg. Dan over de Lange Mare, ondanks protesten van (onder andere) de HVOL in de jaren 50 gedempt. Die zou toch eigenlijk weer open moeten. Dat vindt de burgemeester ook, maar in de Omgevingsvisie 2040 is dat niet helder terug te vinden. We kruisen de Haarlemmerstraat (even goed naar links en rechts kijken) en houden halt op de prijswinnende Catharinabrug. Links de terrasboten van Annie's die volgens de uitbater plaats zouden moeten maken voor een vastogend megaterras dat het karakter van ons historische waterplein grondig zal veranderen. De Raad van State zal er zich op 13 juni aanstaande weer over buigen. Even omdraaien, kijk daar is een aantal oude panden afgebroken om plaats te maken voor Zara. Jammer natuurlijk, maar het waren geen monumenten en Erfgoed Leiden heeft door de uitgebreid gedocumenteerde sloop

veel inzichten verworven. Elk nadeel heeft... (u weet het wel). En recht vooruitkijkend: een geslaagde herbestemming van het Waaggebouw, alleen belemmeren die enorme parasols op het Waaghoofd wel het zicht op het rijksmonument. Maar dat geldt ook voor Annie's parasols voor de rijksmonumentale werfkelders. Daar zou het gemeentebestuur toch wat aan moeten doen.

En zo komen we weer terug bij de Catharinahof en de Stadsgehoorzaal. Na precies vijf kwartier. Een half uur lopen en drie kwartier uitleg, vragen en antwoorden en discussie. "Een leerzaam rondje," aldus een van de wandelaars, en daar waren de anderen het mee eens. En, oh ja, op de Oude Singel kwamen we onze Leidse schrijver Ilja Leonard Pfeiffer nog tegen. Liep daar zomaar los, in het wild zogezegd. Maar in een stad van cultuur mag je daar niet van opkijken. Toch?

Gerard Kramer

Hoogbouw en ons beschermd stadsgezicht

Er lijkt sprake van een stroomversnelling: hoogbouw in Leiden. Op zich niet zo verwonderlijk als je kijkt naar de woningbouwopgave en het zo beperkte grondoppervlak van onze mooie stad. Maar hoe ver ga je? In de hoogbouwvisie van de gemeente wordt uitgegaan van een maximum van 70 meter. Maar gaat het wel om absolute getallen?

Als bestuur van de HVOL vinden we dat zo'n harde grens niet alleenzalmakend is. Wij kijken er vanuit onze statutaire doelstellingen ook anders tegenaan dan bijvoorbeeld omwonenden, die zeer terechte bezwaren kunnen hebben in verband met verkeer, parkeren, bezonning, enzovoort. Maar daar bemoeien wij ons niet mee. Onze doelstelling is in dit verband de bescherming van het cultureel erfgoed en dan in het bijzonder van het beschermd stadsgezicht.

Ons beschermd stadsgezicht is niet voor niets beschermd. Het gaat onder meer om stedenbouwkundige structuren en ensembles van gebouwen die historische waarden vertegenwoordigen. Die waarden kunnen 'van binnenuit' aangetast worden – door bijvoorbeeld sloop en ongepaste nieuwbouw binnen het gebied van het beschermd stadsgezicht. Een aantal malen hebben we in de afgelopen jaren bezwaar aangetekend tegen bouwplannen die we (onder andere) te hoog vonden omdat ze (mede) door hun hoogte niet pasten in de omgeving: Waardgracht, Scheepmakerssteeg, Zijlsingel (net buiten de binnenstad). Die kwamen lang niet aan de 70 meter. Bouwplannen aan de (brede) randen van het

Het gebouw van Heerema gezien vanaf de Oude Singel (Foto: Martijn Burgler).

beschermd stadsgezicht bezien we vooral door de effecten die ze hebben op dat beschermd stadsgezicht en dan gaat het met name om de zichtlijnen. Bij de eerste fase van het Stationsplein hebben we ons jaren geleden neergelegd na verzekeringen dat de torens slank zouden zijn, doorkijken zouden bieden tussen de torens door en ze de zichtlijnen vanuit de historische binnenstad niet te zeer zouden belasten. Nu de Lorentz vergevorderd in aanbouw is, blijkt dat tegen te vallen. Bovendien staat de uitstraling van het Lorentzcomplex ver af van de kleinschaligheid van het naastgelegen beschermd stadsgezicht (zie de afbeelding op pagina 8). En zo verstoort het gebouw van Heerema bij de Plesmanlaan het beeld aan de 'einder' van de Oude Singel. Zelfs op die afstand.

En nu zijn er weer nieuwe plannen. Tot 115 meter hoog aan de Willem de Zwijgerlaan en ophoging met enkele etages van kantoorpanden langs de Schipholweg waar gewoond zou moeten gaan worden. Opvallend is dat strijdigheid met vigerende bestemmingsplannen amper een rol speelt in de discussies: de gemeente is tegenwoordig wel erg gemakkelijk bereid bestemmingsplannen aan te passen aan gepresenteerde bouwplannen (in plaats van het omgekeerde). Minder dan voorheen lijkt de burger te mogen vertrouwen op bestemmingsplannen, een aantasting van zijn rechtszekerheid.

Vanuit de HVOL kijken wij ook bij deze jongste plannen weer vooral naar de zichtlijnen vanuit ons beschermd stadsgezicht, in dit geval met name vanuit de historische binnenstad. In ons

commentaar op de Omgevingsvisie 2040 van de gemeente Leiden hebben we dit thema al aangesneden.

Onze binnenstad is geen openluchtmuseum en moet dat vooral ook niet worden. Daar is ontwikkeling en dat hoort ook zo. En dat geldt ook voor de aangrenzende gebieden. Maar er moet wel een zekere proportionaliteit zijn in de relatie tot de binnenstad/het beschermd stadsgezicht. Die proportionaliteit staat hoge woondichtheden overigens niet in de weg. Met buitenproportionele plannen in aangrenzende gebieden wordt juist bijgedragen aan het beeld van de binnenstad als openluchtmuseum. Loop in Den Haag maar eens over Buitenhof en langs de Hofvijver en zie hoe de 'wolkenkrabbers' bij het Centraal Station het Binnenhof tot een soort antiek Madurodam reduceren. Die kant moeten we niet op met Leiden.

Monumentale kunst

De voormalige Sint-Leonardusschool aan de Ter Haarkade 1

Nu staat hij er nog, de oude school aan de Ter Haarkade 1. Maar als de plannen worden uitgevoerd, zal binnenkort de sloophamer zijn werk doen. Op deze plaats wil de huidige eigenaar Vastgoedontwikkelaar Ten Brinke woningbouw realiseren voor de Stichting Huisvesting Werkende Jongeren. Gelukkig zal dan het gevelplastiek van een onbekende kunstenaar behouden blijven. De laatste jaren bood het gebouw onderdak aan kunstenaarscollectief Nieuwplaatz.

Onbekende kunstenaar, gevelplastiek, Ter Haarkade 1 (foto: Yteke Spoelstra, 2009).

Harry op de Laak bij zijn muurschildering in de Sint-Leonardusschool, Ter Haarkade 1, 1964 (foto: Leidse Courant, 11 juli 1964).

Oorspronkelijk was dit de Sint-Leonardusschool voor katholiek lager onderwijs. Deze is in 1964 gebouwd naar ontwerp van gemeentearchitect Theo Koch. Bij de bouw van de school was ook aandacht voor monumentale kunst. Harry op de Laak (1925-2012) vervaardigde een muurschildering voor een wand in de aula. Het stelde een landschap bij avond voor met linksvoor een tafel met stoelen eromheen. Op een van de stoelen zat een meisje. Op de tafel stonden bloemen en fruit. Op de Laak wilde hiermee levensblijheid uitdrukken, het fijne van het leven. "Dit staat in dienst van de kinderen die het lokaal gebruiken. Ze proeven iets van het prettige leven, zo 's avonds als de schelle kleuren van de dag langzaam verdwijnen, als het rustig wordt, als je niets anders wilt dan heerlijk wat sussen. Levensvreugde. Niets meer." Deze schildering is helaas verdwenen. Er is slechts een foto uit de *Leidse Courant* van 11 juli 1964 die ons een indruk geeft van hoe deze schildering eruit heeft gezien.

Wel aanwezig is nog een gevelplastic tegen een noordelijke buitenmuur. Het stelt een vogelnest met drie jongen voor, bovenop een

boom. Het is vervaardigd van beton en heeft de afmetingen van ongeveer 80 x 110 centimeter. De laatste jaren is het behoorlijk overwoekerd door klimop. De kunstenaar is onbekend. Ook is niet bekend wanneer het plastic is aangebracht. Na de opheffing van de Sint-Leonardusschool wegens een teruglopend leerlingenaantal bood het gebouw huisvesting aan de Protestants-Christelijke LOM-school, voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilikheden. Aanvankelijk was deze school gevestigd aan de Driftstraat. Dat gebouw verkeerde in slechte staat, zodat het schoolbestuur verheugd was dat de voormalige Sint-Leonardusschool ter beschikking kwam. Alvorens de LOM-school erin trok, vonden er verbouwingen plaats. Zo werden er een gymzaal en een nieuwe aula aangebouwd. Op de ontwerptekeningen van gemeentewerken, gedateerd september 1976, is het kunstwerk niet ingetekend. Toch ligt het voor de hand dat het kunstwerk is aangebracht kort na de officiële opening van de school in april 1978. Mogelijk is het kunstwerk een verwijzing naar de naam van de LOM-school, de B.D. Arentshorstschoon. Er is echter geen gelijkenis met het beeldmerk van de school, zoals dat gedrukt stond op het briefpapier. Dat was een gestyleerde weergave van een arend op zijn nest. Mogelijk kan in het kunstwerk de symboliek van het veilige nest gezien worden.

Hoewel het oude schoolgebouw wordt afgebroken, zal het kunstwerk behouden blijven. De projectontwikkelaar heeft toegezegd het te zullen uitnemen en een plaats te geven in de hal van de nieuwbouw. Hopelijk wordt intussen duidelijk welke kunstenaar dit plastic heeft vervaardigd.

Werkgroep Monumentale kunst van de Wederopbouwperiode, [Jos Hooghuis](#)

Beeldbank HVOL – een stap terug en een sprong voorwaarts

Een historische vereniging die een stukje historie over zichzelf vastlegt. Dan moet er wel wat te vertellen zijn. En zo is het. De Beeldbank van de HVOL is ongeveer 10 jaar geleden begonnen met het plaatsen van foto's op internet. Dat zou een jubileum kunnen zijn. Toch richt dit artikel zich op de periode vanaf medio 2018 tot heden. Een verhaal over foto's, fotografen en fotocollecties.

Ontstaan beeldbank

In de jaren 80 van de vorige eeuw werden er binnen de HVOL afbeeldingen van de stad verzameld. Met veel geduld zijn deze geordend en geïnventariseerd. De afbeeldingen bestonden uit foto's, dia's en glasnegatieven, in allerlei vormen en maten. In 2006 vond de aftrap plaats voor het 'fotoproject' van de vereniging. De mogelijkheid van digitalisering noodzaakte om de werkzaamheden organisatorisch beter te regelen. Er ontstonden werkprocessen die door vrijwilligers werden (en worden) uitgevoerd: scannen, bijwerken, beschrijvingen maken. Een paar jaar later verschenen de eerste beelden op internet dankzij een door een van de deelnemers aan het project zelf gemaakt softwareprogramma.

De Beeldbank ontwikkelde zich verder: er is een beheerfunctie ingesteld, er kwam een stuurgroep, er werd overgestapt naar een ander systeem voor opslag en bewerking van de beelden, en de aangeboden foto's werden geselecteerd ter voorkoming van dubbele, of slechte kwaliteit. Op het moment zijn er 30 vrijwilligers aan de slag voor de Beeldbank. Het aantal foto's dat de processen heeft doorlopen (en die dus openbaar gemaakt zijn) bedraagt inmiddels ongeveer 22.000. De foto's

worden gebruikt voor de jaarlijkse HVOL-kalender en elke maand wordt er eentje in de digitale nieuwsbrief geplaatst.

Ik beschrijf hier de activiteiten in een notendop. In dit hele verhaal kwam tot nog toe het woord *auteursrechten* niet voor. Dat was ook nooit een aandachtspunt. De leden van de HVOL die hun foto's overdroegen, waren blij dat het materiaal een goede bestemming kreeg. Alles ging in goed vertrouwen. En zo zou het zijn doorgegaan als er zich geen bedrijfsongeval voordeed. Niet bij ons, maar bij buurman Erfgoed Leiden en Omstreken.

Foto's afgedekt

In april 2018 verloor de gemeente Leiden, in casu Erfgoed Leiden, een gerechtelijk proces over het publiceren van afbeeldingen waarvan de tegenpartij voor de rechter aantoonde de auteursrechten te hebben. Het gevolg was dat Erfgoed Leiden zijn afbeeldingen niet meer aan de openbaarheid wilde prijsgeven, en dus 'op zwart' zette, zolang niet onomstotelijk vaststond hoe de auteursrechten lagen. De HVOL-beeldbank lift mee met Erfgoed Leiden, net als enkele andere oudheidkundige verenigingen in de regio. Ook deze foto's werden daarom door Erfgoed Leiden 'op zwart

gezet'. De teleurstelling bij de Beeldbank was groot. Temeer, omdat tegelijkertijd ook een groot project (de digitalisering van de negatieven van de Leidse fotograaf Holvast) niet goed wilde starten. Gelukkig loopt het project Holvast inmiddels. Hierover zal in een volgend nummer van Oud Leiden Nieuws worden gepubliceerd.

Er gingen enkele weken overheen voor er een oplossing was bedacht om uit de impasse te komen. Het was duidelijk dat er deskundigheid moest worden binnengehaald op het gebied van auteursrechten. Daarvoor werd historicus Palmen gevonden, die met instemming van het HVOL-bestuur werd aangetrokken als adviseur. De stuurgroep stelde een adviesgroep aan die met de heer Palmen heeft gewerkt aan kennisoverdracht en een plan van aanpak. Uit onderzoek van de heer Palmen naar de inrichting van onze werkprocessen, bleek dat er op verschillende punten veranderingen/verbeteringen nodig waren. Zo moet er bij het in ontvangst nemen van foto's schriftelijk vastgelegd worden onder welke voorwaarden de overdracht plaatsvindt. Door de afspraken met betrekking tot de rechten op deze manier vast te leggen, kunnen eventuele claims van derden direct weerlegd worden. De Beeldbank heeft bijvoorbeeld prentbriefkaarten van honderden (al dan niet parttime) uitgevers. Die werden altijd gewoon geadministreerd, maar over de rechten was niets bekend. De Beeldbank kon de vraag:

Deze foto van Wim Dijkman (Leidsch Dagblad), toont de achterzijde van de buitenplaats Rhijnhof in 1961.

mogen wij deze afbeeldingen op internet zetten? dus niet beantwoorden. Vaak was ook niet bekend of de naam op de kaart die van de fotograaf was of die van de uitgever. Bovendien waren de namen in de beschrijving niet altijd gestandaardiseerd, eveneens een complicerende factor. In het plan van aanpak werd voorgesteld de overdracht van foto's beter te regelen, de informatievervuiling op te lossen en gegevens te verzamelen over de fotografen en uitgevers van wie de beeldbank foto's in huis heeft. Dit laatste om te kunnen vaststellen of er auteursrechtelijke bepalingen zijn waar we rekening mee moeten houden.

Aan al deze punten wordt inmiddels door de Beeldbank gewerkt. Zo is met de rechtsopvolger van het *Leidsch Dagblad* een schriftelijke overeenkomst gesloten over de foto's van Wim Dijkman. Dergelijke afspraken worden ook gemaakt met andere fotografen of hun

De foto van de Karnemelksbrug is een voorbeeld van een 'verweesd werk': geen enkele indicatie over vervaardiger of uitgever te vinden. Openbaarmaking zonder schending van het auteursrecht is mede gerechtvaardigd op grond van de geschatte ouderdom van de foto.

nazaten. De grootste klus is het onderzoek naar de auteursrechtelijke status van de aanwezige foto's. Hiervoor is een groep van zeven vrijwilligers aan het werk gegaan. Zij hebben een spoedcursus auteursrecht van de heer Palmen gekregen. Vervolgens verzamelen ze informatie en leggen die systematisch vast in een daartoe beschikbaar gesteld systeem. Middels een WhatsAppgroep kunnen ze snel met elkaar communiceren.

Op basis van de gevonden gegevens stelt de adviesgroep vast of er nog rechten gelden, en zo ja, voor hoe lang. In een aantal gevallen wordt aanvullende informatie gevraagd. Soms weten we helemaal niets over een foto of fotograaf. In

het jargon noemt men die 'verweesde werken'. Met de aanwijzingen van de heer Palmen weten we inmiddels hoe we hiermee moeten omgaan. Voor de collecties waarvan we hebben vastgesteld dat we deze mogen publiceren, vindt openstelling van de beelden plaats. Inmiddels is dit al met enkele collecties gebeurd. Andere zullen spoedig volgen.

Het afdekken van de foto's voelde als een stap terug, maar de kennis en documentatie die in het afgelopen half jaar is opgebouwd, kan gelukkig als een flinke sprong voorwaarts gemarkeerd worden.

Commissie Beeldbank,
[Henk van der Sterre](#)

Plafondbeschilderingen in Leidse huizen

De bouwhistorici van Erfgoed Leiden en Omstreken (Erfgoed Leiden) doen regelmatig bijzondere ontdekkingen in de gebouwen die zij onderzoeken. Van honderd jaar oude behangsels en middeleeuwse kelders tot resten van 17de-eeuwse luiken. De laatste jaren stuiten zij steeds vaker op resten van plafondbeschilderingen. Om meer inzicht te krijgen in deze decoratievorm is Erfgoed Leiden een onderzoek gestart naar dit verschijnsel in Leiden.

Het onderzoek focust zich op 17de-eeuwse plafondbeschilderingen. In deze tijd bestond een plafond uit in het zicht gelaten balklagen. De bekende moer- en kinderbintenconstructie (een zogenaamde samengestelde balklaag) was populair, maar een plafond kon ook zijn opgebouwd uit alleen een serie evenwijdig aangebrachte balken.

In de 18de eeuw ging men de balkenstructuur aan het zicht onttrekken door er een vlak houten of stucplafond onder aan te brengen. De afgelopen jaren zijn in Leiden vooral beschilderingen van 17de-eeuwse balkenplafonds ontdekt. Een aantal daarvan wordt getoond in de rubriek Vondst van de week op de website van Erfgoed Leiden.

Meerkleurig

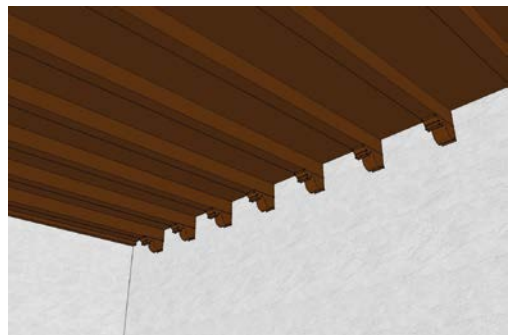
Een decoratief beschilderd plafond heeft een geschilderde meerkleurige afwerking, een zogenaamde polychrome schildering. Dit is het belangrijkste onderscheid met ongeschilderde plafonds, bijvoorbeeld een eikenhouten balklaag, of een plafond in één egale kleur, een monochrome kleurstelling. De polychrome afwerking was bedoeld om het plafond een extra decoratief aanzien te geven. De decoratie kon vele vormen aannemen, van simpele belijningen tot illusionistische voorstellingen.

Inventarisatie

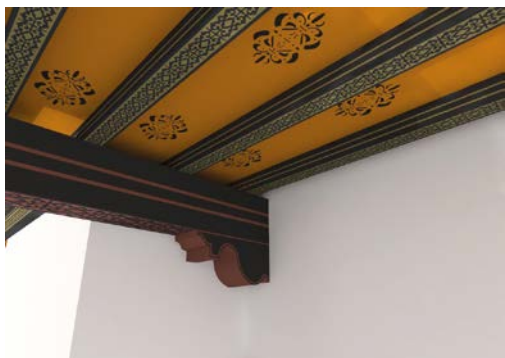
Het onderzoek startte met het verzamelen van gegevens over reeds bekende plafonds. Dat zijn er intussen ruim honderd. En waarschijnlijk zijn

Een samengestelde balklaag (afbeelding: Erfgoed Leiden).

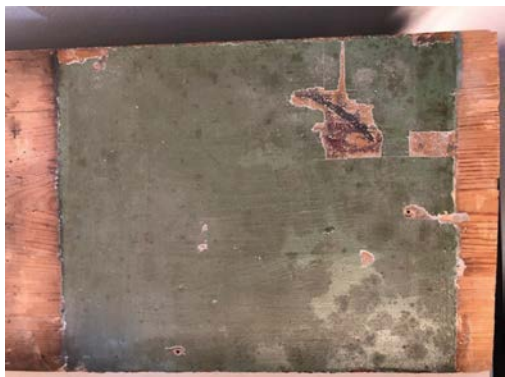

Een enkelvoudige balklaag (afbeelding: Erfgoed Leiden).

Reconstructie van het plafond uit 1592 van Nieuwsteeg 5 (afbeelding Erfgoed Leiden, P.J. De Vos).

er veel meer nog steeds verborgen en onontdekt. Nieuwe vondsten worden gedurende het onderzoek nog verwerkt in de inventarisatie. Op een enkel middeleeuws voorbeeld na gaat het om beschilderingen uit de periode vanaf het eind van de 16de eeuw tot ruim in de 18de eeuw. De beschildering blijkt in veel verschillende vormen van decoratie voor te komen. Zo zijn onder meer sjabloonschilderingen, biezen, ranken, voorstellingen van dieren, maskers en illusionistische schilderijen aangetroffen.

Deels vrijgelegde schildering uit 1628-1630 onder een groene overschildering in Breestraat 73 (foto: Erfgoed Leiden).

Deze komen ook in combinatie voor en in vele verschillende kleurstellingen. De latere 18de-eeuwse voorbeelden zijn vrijwel alle in combinatie met stucwerk uitgevoerd.

Kleurhistorisch onderzoek

Een onderdeel van het project is een diepgaandere vorm van kleurhistorisch onderzoek. Bij dit onderzoek is door gespecialiseerde kleuronderzoekers gekeken naar de laagopbouw en de samenstelling van geschilderde afwerkingen. Voor het lagenonderzoek wordt met behulp van scalpelmessjes een kleurentrapje gemaakt of worden oververfde decoratieve schilderijen vrijgelegd.

Daarnaast zijn van ongeveer een twintigtal plafonds monsters van de geschilderde afwerkingslagen geprepareerd en vervolgens microscopisch bestudeerd. Op deze wijze is onderzocht welke kleuren en pigmenten waren gebruikt voor de beschildering. Veel kleuren zijn het gevolg van de beschikbare grondstoffen waar pigmenten van gemaakt konden worden. De 17de-eeuwse schilder kon gemakkelijk beschikken over de kleuren bruin, geel, rood, bruin, zwart en wit. Blauwe en groene kleuren waren moeilijker te verkrijgen, totdat in het begin van de 18de eeuw het pigment Berlijns of Pruisisch blauw werd ontdekt.

Giftig

Het kleuronderzoek leverde ook verrassende resultaten op. Zo is duidelijk geworden dat het op het oog bepalen van een kleurafwerking beperkingen met zich meebrengt. Een schijnbaar diepzwarte afwerking bleek onder de microscoop blauw te zijn. Het geel van een geschilderde bies was een verkleuring van wit. Niet altijd kon deze microscoop uitsluitsel geven over het gebruikte pigment. Daarom is bij enkele specifieke monsters een laboratoriumanalyse uitgevoerd. Daaruit kwam naar voren dat het blauw gemaakt was

Illusionistische schildering uit 1652-1653 in Ars Aemula, Pieterskerkgracht 9 (foto: Erfgoed Leiden).

met het pigment Indigo. De analyse onthulde tevens het gebruik van het zeer giftige pigment orpiment, ook wel bekend als Koningsgeel. We weten nu ook dat we voorzichtig moeten zijn bij het bestuderen van de schilderijen.

Resultaten

Interieurfwerkingen zijn een belangrijke historische bron voor onderzoek van wooncultuur en bieden informatie over welvaart, individualiteit en mode. Dit onderzoek naar decoratief beschilderde plafonds maakt duidelijk dat er vele verschillende beschilderde plafonds voorkwamen. De studie moet meer inzicht opleveren in de decoratie van 17de-eeuwse gebouwen en de smaak van de Leidenaar in die periode. Het onderzoek zal niet alle vragen kunnen beantwoorden. Waarom is het juist in deze periode mode om het plafond van

vertrekken te beschilderen? En: is er verschil tussen de beschilderingen van verschillende vertrekken? De ontdekte schilderijen zijn slechts een klein deel van wat er ooit allemaal heeft gezeten. Erfgoed Leiden hoopt wel dat we door dit onderzoek alerter worden op onontdekte schatten en zuinig op deze prachtige werelden boven onze hoofden. De bedoeling is ook dat de vergaarde kennis gaat bijdragen tot een betere omgang en bescherming. Het onderzoek zal daarom binnenkort worden afgerond met een publicatie. Daarin zullen naast algemene conclusies en resultaten ook een catalogus met alle plafonds en de uitkomsten van de verschillende kleurhistorische onderzoeken worden opgenomen.

Erfgoed Leiden en Omstreken
[Edwin Orsel, bouwhistoricus](#)

444 jaar stad en universiteit

Op 28 april 2019 hield de commissie Dirk van Eck de jaarlijkse lezing, genoemd naar de peetvader van de Leidse sociaaldemocratie, die ieder jaar op 1 mei door allerlei activiteiten de aandacht op onder meer sociale wantoestanden vestigde.

In zijn openingswoord legde voorzitter Jan Laurier uit dat dit jaar niet voor één spreker gekozen was, maar in het kader van het 444-jarig bestaan van de Leidse universiteit voor vier sprekers. De relaties tussen stad en universiteit waren (en zijn) vele; zo waren vroeger bekende hoogleraren als Van der Boon Mesch, Lorentz en Kamerlingh Onnes actief in onderwijs aan (doorgaans arme) Leidenaren en zaten anderen in de gemeenteraad. In verband met het thema van de middag was als locatie gekozen voor het Kamerlingh Onnes Gebouw (voorheen Laboratorium), in de Grotiuszaal, die voor driekwart van de honderd zitplaatsen bezet was.

Leidse legenden

Als eerste spreker behandelde Peter Burger enkele onderzoeken naar Leidse legenden (samen met Bart van der Steen). Een bekende daarvan is de zelfopoffering van burgemeester Van der Werf tijdens het beleg door de Spanjaarden in 1574, maar daar gelooft tegenwoordig vrijwel niemand meer in. Ook het vrij recente verhaal over de ‘eeuwige glimlach’: dat vrouwen en meisjes door enkele kerels in zijsteegjes van de Haarlemmerstraat meegetrokken zouden worden en bij tegenwerking een dusdanige snee met een mes kregen dat ze de rest van hun leven daar een fraai litteken over hun gezicht aan overhielden. Bij de politie is daar niets over bekend, noch zijn zulke vrouwen aangetroffen. Een op grote schaal bekende traditie is dat, vooral op 3 oktober, studenten munten, meestal

centen, op straat gooiden na ze eerst flink warm gemaakt te hebben. Dat een meute vooral kinderen zich daarop stortte en dan de vingers brandde, scheen grote hilariteit onder de studenten te bewerkstelligen. Het werpen van geld (of andere begeerde zaken) onder het publiek is al eeuwenlang gebruik, in vrijwel alle landen, en in sommige ook hete munten. Maar dat is dan bij beide partijen bekend, zodat niemand er meer zijn vingers aan brandt. In de Leidse kranten zijn er tussen 1841 en 2016 maar liefst 162 teksten gevonden waarin het werpen van warme centen onder het publiek gemeld wordt, maar meestal in de geest van: dat was vroeger, maar nu niet meer. Het laatste geval dat het echt plaatsvond was in 1961, toen een student geneeskunde hiervoor veroordeeld werd tot dertig gulden boete of zes dagen hechtenis. In de negentiende eeuw was het wel gebruikelijker, met name op 30 april als de fontein op de Vismarkt van zijn winterbekisting ontdaan werd en weer ging spuiten. Nadat in 1896 hierbij een groot ongeluk gebeurd was, waarbij een dode te betreuren viel, vond dit niet meer plaats, zelfs niet met koude centen. Tot slot behandelde hij het verhaal dat Leiden het laagste IQ van Nederland zou hebben (ondanks de aanwezigheid van al die knappe studenten). Dat is pas vanaf de jaren zestig gevonden, maar het rapport, waarin dat zou staan, is bij niemand bekend en zal dus wel een ‘broodje aap’ zijn. Bij de discussie werd nog gewezen op de ‘traditie’ om olie in de tramrails van de Blauwe Tram te

De laatste rit van de tram van Leiden naar Den Haag, in de Breestraat te Leiden op 9 november 1961. Nadat de rails verwijderd waren, was de grap met de brandende olie niet meer mogelijk (foto: Harry Pot / Anefo; auteursrecht-hebbende: Nationaal Archief).

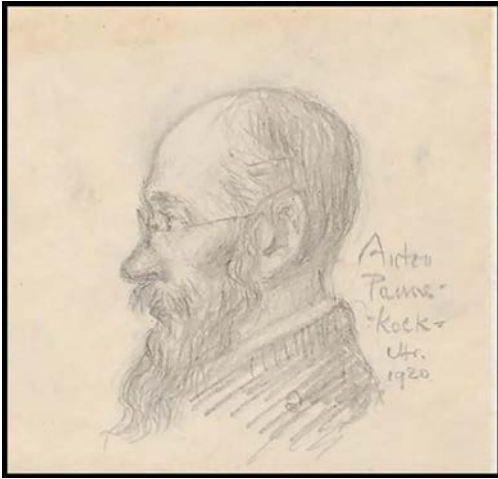
gieten, die zich verspreidde omdat de Breestraat naar beneden loopt, en die dan aan te steken. Leuk!

Anton Pannekoek

Hierna behandelde Chaohang Tai een episode uit het leven van Anton Pannekoek (1873-1960), die in 1919 niet acceptabel was als onderdirecteur van de Sterrenwacht. Als student was hij een van de beste leerlingen van Lorentz en daardoor werd hij waarnemer van meridiaancirkels. Maar omdat de sfeer op de Sterrenwacht ronduit conservatief was, stortte hij zich op de politiek, waar hij steeds linkser werd. Uiteindelijk gaf hij in Berlijn les in het 'historisch materialisme', tot

hij daar na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog weggestuurd werd.

Toen De Sitter directeur van de Leidse Sterrenwacht werd, wilde hij Pannekoek graag aanstellen als onderdirecteur, samen met Hertzsprung. Hierna volgde een onverkwikkelijke gang van zaken: na aanvankelijk positieve adviezen uit Leiden kwamen er ook verdachtmakingen (onder meer van een familielid), vooral van elders, waardoor hij voor Leiden niet acceptabel meer was, maar wel als lector benoemd kon worden aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Internationaal werd zijn naam genoemd in relatie tot Lenin en andere bolsjewieken en raden-communisten,

Anton Pannekoek (afbeelding: Universiteitsmuseum Utrecht).

wat in Amsterdam acceptabel was, zeker toen hij verklaarde politiek niet meer actief te zijn, maar volledig 'in de wetenschap teruggekeerd'. Zou de benoeming enkele jaren eerder of later plaatsgevonden hebben, dan zou het zelfs in Leiden niet zo'n probleem zijn geweest, maar juist tijdens de internationale onrust (en in Nederland de vergissing van Troelstra) was dat even onbespreekbaar.

Milieuactivisme

Vervolgens besprak Helias Udo de Haes het milieuactivisme in de Leidse universiteit eind jaren zestig/begin jaren zeventig. Het klimaat was toen inmiddels dusdanig dat er kritische vragen over de objectiviteit van wetenschappelijk onderzoek gesteld werden, een sterke betrokkenheid bij doelgroepen ontstond, nieuwe disciplines (waaronder de milieuwetenschappen) opkwamen en er ook vanuit universiteiten milieuacties gevoerd werden. Concentratiepunten waren de strijd tegen snelwegen door natuurgebieden, vernielende ruilverkavelingen en de sloop van

woningen en verkeersdoorbraken in oude binnensteden. In die tijd bestond er in de subfaculteit biologie een afdeling Milieubiologie, waarvan de spreker een staflid was, en een werkgroep Milieubeheer. Acties werden gevoerd tegen de aanleg van de Duinweg en Leidse Baan, de bouw van een torenflat van 130 meter hoog aan de Witte Singel en de plaats van het nieuwe Academisch Ziekenhuis (niet aan de Plesmanlaan). In 1974 werd voorgesteld om een Centrum Milieuwetenschappen op te richten, maar dat duurde nog vier jaar. Inmiddels is dat niet meer weg te denken met zeven hoogleraren, vijf promoties per jaar, enz. Tegenwoordig vinden er geen acties meer plaats: geen tijd (voor alle betrokkenen) en ook geen zin meer. In de discussie hierover werd opgemerkt dat er zelfs nu nog tijd en zin zijn, als de nood maar hoog genoeg is.

Schoolverlater aan de universiteit

Tot slot gaf Kees Walle een inzicht in het ambtelijke leven van een voortijdig schoolverlater (nadat hij voor de tweede keer op de ULO was blijven zitten) aan het Anatomisch Embryologisch Laboratorium. Hij was daar jongste bediende, al had professor Dankmeijer hem voorgespiegeld dat hij het wel tot preparateur kon brengen. Als Rijksambtenaar G begon hij in 1962 in een proletarische stofjas (in tegenstelling tot de witte jassen van degenen die hoger in de hiërarchie stonden) zich te wennen aan de mores van een strenge standen-ambtenarij. Zo sprak de hoogleraar alleen door de persoon van chef Wallaard met de jongste bediende, zelfs al bevond die zich in dezelfde kamer. Ook de verhouding tussen hoogleraar en chef was meer een verhouding van een heer tot zijn lijfknecht. Onder grote hilariteit gaf hij voorbeelden van zijn werkzaamheden en de omstandigheden daarbij. Hoe je overtolliche

witte ratten, die voor proeven gediend hadden, aan hun eind kon helpen, hoe hokken schoongemaakt moesten worden en hoe het vlagvertoon bij het overlijden van prinses Wilhelmina verliep (misliep). Ook de gang van zaken in de snijzaal, de kadaverkelder, het muizentheater in de Anatomie, de collectie schedels (zowel afkomstig uit het Nosocomium Academicum, in de wandeling: 'Nou, zo kom je om', als van latere archeologische opgravingen) en wat al niet meer. Maar vanwege het hogere loon werd hij in 1964 laborant in een verffabriek in Voorschoten.

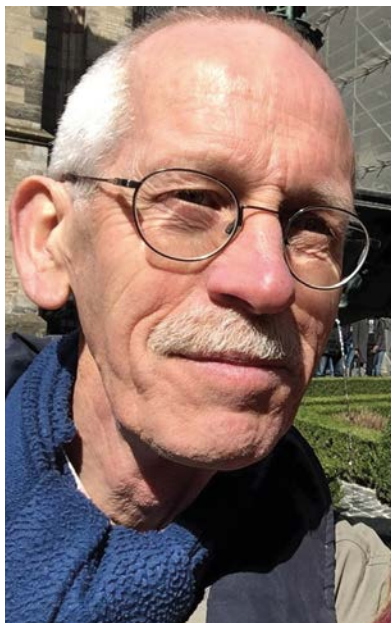
Doelengracht

Dit humoristisch verhaal werd gevolgd door een betoog van Frits van Oosten over de sociale woningbouw aan de Doelengracht, ooit gebouwd op verzoek van de gemeente, maar nu in de ogen van de universiteit in de weg staand voor een nieuwe campus. Hij vreest dat de ivoren torens terug zullen komen. Kees Walle beaamt dat de door wethouder Waal indertijd voorgestane menging van burgerij en universitaire wereld thans weer op haar retour is.

Commissie Dirk van Eck, [Piet de Baar](#)

Nieuw bestuurslid

Op de Algemene Ledenvergadering van 27 maart werd Jan de Vetten tot bestuurslid gekozen. Hieronder stelt hij zich aan u voor.

Jan de Vetten.

Ik ben in 1974, ik was toen 21 jaar oud, naar Leiden gekomen om geschiedenis te gaan studeren.

Na mijn afstuderen in 1981 heb ik eerst bij de Rijksoverheid gewerkt. Daarna ben ik overgestapt naar het bedrijfsleven en heb als organisatieadviseur gewerkt, eerst bij enkele adviesbureaus, daarna als zelfstandig adviseur. Per 1 januari 2019 ben ik met pensioen.

In 2010 ben ik begonnen aan een promotieonderzoek naar de bestrijding van de Centruumpartij en de Centrumdemocraten, rechts-radicalen partijen uit de jaren tachtig en negentig. In 2016 heb ik dat onderzoek afgerond en ben ik gepromoveerd. In de afgelopen jaren heb ik verschillende bestuursfuncties vervuld, bij de Openbare Bibliotheek, bij de Leidse Welzijnsorganisatie en bij de Leidse afdeling van de Partij van de Arbeid.

Vanaf medio 2018 was ik als adviseur van het bestuur actief voor de HVOL; ik was onder andere belast met de inventarisatie van het archief van de vereniging. Als lid van het HVOL-bestuur ga ik mij onder meer bezig houden met de commissies Jan van Hout (waarvan ik tevens voorzitter ben) en Dirk van Eck.

Bedrijfsleden

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

Rijksmuseum Boerhaave

Breedveld Holding

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

Grandcafé De Burcht

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Du Prie bouw & ontwikkeling b.v.

Griffioen Precious Presents vof

HBK, Belastingadviseurs & Accountants

Stichting Hofjes van de Diaconie

Hooglandse Kerk

Hoppezak Kledingverhuur

La Gro Geelkerken advocaten

De Leeuw Makelaardij bv

LEK® makelaars en taxateurs

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Brasserie de Poort

PRIMAVERA PERS

Prima Management

Primavera Pers

Hoogheemraadschap van
Rijnland

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van Rijnland

Rabobank

Rwv ADVOCATEN

MBO Rijnland

mborijn//land

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

TK
advocaten notarissen

Schulpen Schuim BV

**Schulpen
Schuim**

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Universiteit Leiden

Universiteit Leiden

HOTEL LEIDEN

Van der Valk Hotel Leiden

Veldman Rietbroek Architecten

Veldman Rietbroek architecten

**MUSEUM
VOLKENKUNDE**

Museum Volkenkunde

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorg en Zekerheid
dichtbij werkt beter

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Op pad met de excursiecommissie

Als dit nummer van *Oud Leiden Nieuws* bij u op de mat valt, zijn de voorjaarsexcursies alweer voorbij en zijn de voorbereidingen voor het najaar gestart.

Dagexcursie Wijk bij Duurstede en Doorn

De vestingstad Wijk bij Duurstede ligt aan een knooppunt van waterwegen en had daardoor ook in het verleden een belangrijke positie. Maar in de vroege middeleeuwen lag hier aan een bocht van de Kromme Rijn de metropool Dorestad, een van de belangrijkste handelscentra van Europa. Helaas is hier in het verleden veel op zeer ondeskundige wijze opgegraven en vernield. Nota bene soms zelfs met toestemming van de overheid. Het goede nieuws is dat er toch nog flink wat gereid is uit de opgravingen en... dat vinden we terug in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden. Wellicht organiseren we daarom voorafgaand aan de excursie een museumwandeling in dit museum.

Een fibula (mantelspeld), gevonden bij de opgravingen van Dorestad (collectie: Rijksmuseum van Oudheden).

In Doorn bezoeken we het Huis te Doorn, de laatste woonplaats van de Duitse keizer Wilhelm II. Na de Eerste Wereldoorlog verleende het neutraal gebleven Nederland hem in Doorn asiel. We zullen horen hoe koningin Wilhelmina betrokken was bij het verlenen van dit asiel aan de Duitse keizer. Het lichaam van de keizer is nog steeds aanwezig op het terrein van het landhuis. Hij had namelijk bedongen dat zijn lijk alleen naar Duitsland verplaatst mag worden als het door een officiële vertegenwoordiger van de Duitse staat wordt opgehaald. En dat is tot op heden niet gebeurd.

Huis Doorn, van 1920 tot 1941 de verblijfplaats van keizer Wilhelm II (foto: GVR, CC BY-SA 3.0).

Meer informatie over deze excursie naar Wijk bij Duurstede, het voormalige Dorestad, het Huis te Doorn en de familie van de Hohenzollern vindt u in het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws*, dat in september zal verschijnen, en tegen die tijd ook op de website.

Wandelexcursie Rapenburg/Thysiana

Verder wordt de wandelexcursie over het Rapenburg en naar de Bibliotheca Thysiana, die in 2018 een groot succes was, opnieuw georganiseerd, waarschijnlijk in een van de laatste weekenden van september. Helaas zijn er deze keer weer erg weinig plaatsen beschikbaar. Degenen die vorig jaar teleurgesteld werden, hebben voorrang bij de inschrijving, maar er bestaat een kans dat er zelfs in deze groep geloot zal moeten worden.

Informatie

De voorbereiding van de genoemde excursies is momenteel nog in volle gang. Het is op dit moment daarom nog niet mogelijk om alle informatie te geven. Ook is het nog niet

mogelijk om u in te schrijven voor de excursies. Dit zal waarschijnlijk in de loop van augustus wel het geval zijn. Het is daarom aan te raden om hiervoor de website en de maandelijkse digitale nieuwsbrief in de gaten te houden. U kunt zich inschrijven voor de digitale nieuwsbrief op <https://oudleiden.nl/publicaties/digitale-nieuwsbrief>.

Verzekeringen

De HVOL heeft geen aparte verzekering voor de deelnemers aan excursies. Het bestuur gaat ervan uit dat de deelnemers aan de excursies zelf een ongevallen- en WA-verzekering hebben afgesloten. Tijdens het vervoer per bus zijn de deelnemers via de busmaatschappij verzekerd voor ongevallen in de bus.

Vacature

De HVOL zoekt een nieuwe voorzitter voor de commissie Excursies

De Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) is op zoek naar een nieuwe voorzitter voor haar commissie Excursies. De commissie organiseert jaarlijks vijf tot zes excursies. Deels zijn dat wandel- of fietsexcursies in Leiden en directe omgeving, deels gaat het om dagexcursies naar plaatsen die uit historisch oogpunt interessant zijn en met Leiden relaties hebben of hadden. De commissie – bestaande uit vijf tot zes personen – regelt alle aspecten van de excursies: het programma en het maken van afspraken over bezoeken, vervoer en catering, alsmede de inschrijvingen en de financiële zaken. Om een indruk te krijgen van het programma, verwijzen wij graag naar het HVOL-jaarverslag 2018 (op de website) en informatie in het voorgaande artikel.

De voorzitter van de commissie Excursies geeft stimulerend leiding aan zijn of haar commissie. Hij of zij is een goede organisator met oog voor de praktische aspecten, belangstelling voor cultuur en geschiedenis en voor het wekken van interesse daarin bij anderen. De voorzitter staat in nauw contact met het bestuur. De huidige voorzitter, Rob Smit (robertmsmit@gmail.com), is graag bereid een nadere toelichting te geven over de aard van de werkzaamheden.

Belangstellenden voor deze functie kunnen zich aanmelden bij de secretaris van het bestuur, Adriaan Brandenburg (secretaris@oudleiden.nl).

Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone Leidenaars' (5)

Met de onderstaande fragmenten uit drie verschillende interviews van De Stem van Leiden hopen we u nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. De Stem van Leiden heeft nu in meer dan zestig interviews evenzovele levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, uitgeschreven en samengevat. Een aantal van deze verhalen is te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken (Erfgoed Leiden). Uiteindelijk komen alle verhalen op de website te staan. Tijdens de interviews komen er vaak onverwachte pareltjes naar boven: leuke, opmerkelijke, maar ook droevige gebeurtenissen passeren de revue.

Kachel aanmaken

Mevrouw Van Ginkel is op 17 augustus 1931 als Marie (Rietje) Kramer geboren in de Paradijssteeg nummer 14. Ze was de op een na jongste in het gezin van vijftien kinderen. Moeder sloiep in de bedstee met een kind aan het hoofdeind en een aan het voeteneind. De meisjes lagen met z'n zessen – drie aan drie – in één bed. Een kachel was er niet en gegeten werd er zittend op de grond. Gestampte pot die je ook at als je het niet lekker vond, want je had honger, er was

nooit genoeg om alle monden te voeden. Toen Rietje een jaar of zes was, verhuisde de familie naar een comfortabeler huis aan de Lusthoflaan nummer 40, met vier slaapkamers en een zolder. Toen ze dertien was, kreeg ze haar eerste baan, als dienstbode. Kinderarbeid, vindt ze dat nu, de was doen op de hand tot haar knokkels pijn deden. Later werkte ze een tijdje bij Pel, de suikerwerkfabriek op de Morsweg, maar het geestdodende vullen van de borstplaatdozen en de sfeer met de meiden in de fabriek bevielen haar slecht. Ze stapte dan ook graag over naar hulp in de huishouding bij mevrouw Pel. Thuis hielp ze met bonen afhalen voor de conservenfabriek Tieleman en Dros.

Na haar huwelijk woonde mevrouw Van Ginkel met haar man nog vier jaar in haar ouderlijk huis, tot een zwager een oud huisje voor hen kocht in dezelfde laan. "Moet ik hierin?" dacht ze, toen ze zag dat er een bedstee was en geen riolering. Maar er zat niets anders op, er was woningnood en de inwoning bij haar familie was geen succes. Ze heeft nog veel voor haar ouders gezorgd. Vader was ziekelijk en moeder kroop dan ook maar in bed. "Wat doet u in bed? Eruit!" zei

Een reclameplaat voor de suikerwerken en het borstplaat van Pel (collectie: STIEL).

Rietje dan, "Kachel aanmaken! Je weet hoe dat moet." Maar ze kookte wel pannetjes soep voor haar 'zieke' ouders en deed boodschappen.

Oh, het tuig is thuis

Simon Anneeze is op 2 juli 1929 geboren aan de Steenstraat. Zijn verre voorouders zijn Hugenoten uit Frankrijk, die zich in Leiden hebben gevestigd. Hij is de oudste van drie zonen van Arie Anneeze en Dina de Tombe. De broers scheelden elf maanden en acht jaar en vooral de twee oudsten waren altijd onafscheidelijk. In hun onbezorgde jeugd haalden ze veel kattenkwaad uit.

De Steenstraat aan het eind van de 19de eeuw (collectie: Topografische Historische Atlas).

Iedere woensdagmiddag gingen de broers met hun grootvader naar hun oom Simon, de vrijgezelle broer van hun vader. Deze had een boomgaard bij de Lage Rijndijk en kweekte daar peren. Zijn grootvader leidde daar de biologieklas van de hbs rond en zij liepen dan in die boomgaard, maar hadden de instructie overal af te blijven. "Maar we bleven niet overal af. Eigenlijk waren we knap vervelend." Oom Simon had ook achter zijn huis fruitbomen, waar een zwaar ijzeren hek voor stond, zodat ze er niet bij konden, dacht hij. Daar klommen ze dus gewoon overheen. Op zijn zolder stond een kabinet met

grote laden die op slot zaten. In die laden lagen peren te rijpen. "Dat waren net kinderen voor hem: die lagen allemaal zo netjes in kranten gewikkeld. Wij trokken dan die kast naar voren, schoven de panelen van de achterwand opzij en dan pikten we die peren. Hij heeft nooit geweten hoe die peren uit die lade verdwenen."

Ook hadden ze een oom Karel, die marskramer was. Die kwam regelmatig vragen of zijn moeder wat nodig had. Dan keek oom Karel altijd eerst door de ramen en riep "Oh, het tuig is thuis". "Wij moesten dan wegkruipen. Oom Karel stalde alles uit, potten, pannen, kopjes, heel die rotzooi en mijn grootvader riep dan: 'Kom maar, jongens', en dan schoten we met onze proppenschieters de oortjes van die kopjes af. Grootvader betaalde alles hoor. Die oom trapte er iedere keer in, want de volgende maand kwam hij weer met die rommel aanzetten."

'Zelfs de koning heeft een ets van me'

Piet de Boer is op 16 oktober 1931 aan de Uiterste-gracht 128 in Leiden geboren. Hij is de oudste van drie broers. Op zijn vierde jaar verhuisde het gezin naar de Verlengde Nassaustraat 5, een straatje met aan weerszijden vijf huizen. Het was vanaf de Herensingel gezien de tweede zijstraat van de Os en Paardenlaan, aan de rechterkant. Het liep in die tijd dood op de spoorlood. Je had daar volkstuintjes van de spoorwegmensen en het Spoortje. Daar kwam dagelijks een locomotief langs, met vracht in goederenwagens, die onder meer met een kraan aan de Zijlpoort op dekschuiten werd overgeladen.

Na de lagere school aan de Lusthoflaan ging Piet naar de ambachtsschool. Maar dat was een miskleun, vond hij zelf. Al op jonge leeftijd wilde hij naar de kunstacademie. "Maar ja, daar was geen geld voor. Bovendien, we kwamen uit een christelijk gezin en dat was op zijn minst de duivel verzoeken." Bij de diploma-uitreiking van

de ambachtsschool zei hij tegen zijn vader dat hij zijn hele leven geen spijker of hamer meer zou aanraken.

De ambachtsschool aan de Haagweg, waar Piet de Boer het timmermansvak leerde dat hij nooit zou uitoefenen (foto: B. Mulckhuijs, CC BY-SA 3.0).

Toen hij van de ambachtsschool kwam, kon hij via een kennis van zijn vader terecht bij de Nederlandse Rotogravure Maatschappij op de hoek van het Galgewater en de Weddesteeeg.

Toen een oudere collega zijn werk zag, wilde deze hem wel tekenles geven. Deze man was bevoegd tekenleraar. "Nou, die heeft me tekenen geleerd." Piet moest daarmee stoppen toen de dienstplicht riep, in de Doelenkazerne. Daar werd een tentoonstelling en een wedstrijd georganiseerd, waarvoor hij een schilderij instuurde. "Daarmee begon de glorie, want ik won de eerste prijs, wat ook de kranten haalde. Al mijn vrije minuten gingen zitten in het tekenen of schilderen en ook in museumbezoek, om technieken af te kijken."

Op een dag vroeg de beeldhouwer Gerrit van der Post hem of hij geen lid wilde worden van de kunstenaarsvereniging *Ars Aemula Naturae* aan de Pieterskerkgracht, de oudste academie van Nederland. Hij moest werk insturen en tot zijn grote verrassing werd hij in 1973 benoemd als lid van ARS. Uiteindelijk heeft dat geleid tot grote opdrachten; zelfs de koning heeft een ets van me."

De Stem van Leiden, [Cees Meijer](#)

Geveltekens

Het Heilige Geestweeshuis, een bezoekje meer dan waard

Wie vanaf de Hooglandse Kerk over de Hooglandse Kerkgracht loopt, ziet aan de linkerkant een poort met daarbovenop twee beelden, van een jongen en een meisje. De poort geeft toegang tot de jongensplaats van het voormalige Heilige Geestweeshuis en de kinderen op de poort zijn twee wezen. Boven de poort bevindt zich een spitsboog met in het veld een beeldengroep van kinderen die de Heilige

Geest, in de gedaante van een duif, aanroepen. In de *Leidsche Courant* van 26 september 1940 wordt gesuggereerd dat dit beeldhouwwerk wel eens van het oorspronkelijke weeshuis aan de Breestraat afkomstig zou kunnen zijn. Als maker ervan wordt ene meester Jacob genoemd. Het poortgebouw is aan de bovenzijde afgesloten door een hoog fries met in het midden het symbool van de Heilige Geest en links en rechts

daarvan een tweetal Bijbelse teksten. Op de daklijst bevindt zich een steen met fronton geflankeerd door een weesjongen en een weesmeisje, in de wandeling Kootje en Kaatje, twee van die weeskinderen in hun uniform. Het gehele poortgebouw was oorspronkelijk gepolychromeerd. Het baksteen was rood en de uit de gevel springende speklagen, okerkleurig. Het fries waarop de twee Bijbelteksten zijn vermeld was geschilderd in een helderblauwe kleur. De beelden van Kootje en Kaatje zijn in 2012 opnieuw gepolychromeerd. De oorspronkelijke kleuren van de uniformen zijn nog te zien op een prent uit 1606 die zich bij Erfgoed Leiden en Omstreken bevindt.

De toegangspoort van het Heilige Geestweeshuis aan de Hooglandse Kerkgracht (foto: Dik Kompier).

Dit was niet de eerste locatie van het weeshuis. In de vijftiende eeuw werd het gesticht in een pand aan de Breestraat, ongeveer waar nu nummer 16 is. Wegens ruimtegebrek verhuisde het in 1583 naar het veel ruimere pand van het voormalige Onze Lieve Vrouwegasthuis aan de Hooglandse

Kerkgracht. Toen ook dit pand te klein dreigde te worden, werd het ingrijpend verbouwd. Het jaartal van de voltooiing van de verbouwing, 1607, staat op de poort vermeld.

Aanvankelijk bestond het nieuwe weeshuis uit één vleugel aan de Hooglandse Kerkgracht. Later bouwde men een nieuwe vleugel langs de Burchtgracht, die toen nog in de Oude Rijn uitmondde, waar nu het Van der Sterrepad loopt. In 1768 legde een felle brand de nieuwe vleugel aan de Oude Rijn nagenoeg helemaal in de as. Toen ook nog een fusie volgde met het Armekinderhuis, en alle bewoners hiervan in het complex ondergebracht moesten worden, werd een nieuwe uitbreiding noodzakelijk. In mei 1774 werd de eerste steen gelegd voor een grote verbouwing waarbij het weeshuis werd opgeknapt en uitgebreid.

Eind 1776 konden de jongens en de meisjes het vernieuwde weeshuis betrekken. De kinderen tot twaalf jaar bezochten overdag de school van het weeshuis: ze leerden lezen, schrijven en rekenen. Jongens ouder dan twaalf jaar leerden buitenshuis bij een werkbaas een vak. Meisjes leerden in het weeshuis voor dienstbode of naaister. Tot diep in de twintigste eeuw werden de wezen, vondelingen, en halfwezen hier zo goed mogelijk verzorgd en opgevoed. De laatste kinderen verlieten het weeshuis in 1961. Zij vertrokken naar de Lijsterhof aan de Rijnsburgerweg.

Het weeshuis was een maatschappij op zich. Er was een school en een ziekenboeg, een bakkerij, een schoenmakerswerkplaats, een kleermakersatelier en een linnennaaijerij. De verantwoordelijkheid voor het weeshuis was in handen van het college van regenten en regentessen. Ze kwamen uit de bovenste lagen van de bevolking, waren gereformeerd en werden ook wel buitenvaders en buitenmoeders

Het binnenplein van het weeshuis (foto: Dik Kompier).

genoemd. Er waren meestal zo'n vijf regenten, die werden benoemd door het Leidse stadsbestuur. Het was een onbezoldigde functie. De taken van de regenten waren de verantwoordelijkheid voor de financiën en het onderhoud van de gebouwen, het aanstellen van personeel en het toezicht op het (vak)onderwijs. De taken van de regentessen bestonden uit het toezicht houden op de binnenmoeder en het selecteren van leveranciers. Verder waren ze belast met het toezicht op de vorming van de meisjes.

In het weeshuis zelf was er één binnenvader en één binnenmoeder. De binnenvader stond boven al het andere personeel. Zijn taken waren onder meer het zorgen voor goede contacten met leveranciers en voor voldoende voorraad, het toezicht houden op het gedrag en de kerkgang van de kinderen en het rondleiden van bezoekers. De binnenmoeder had vooral zorgende taken. Zij moest onder andere zorgen voor de zieke kinderen en voor de hygiëne van de slaap-, eet- en ziekenzalen.

De binnenvader en -moeder werden geassisteerd door zogeheten *ommegaanders* en *ommegaandsters*. Dit waren vaak de wat oudere weeskinderen, vanaf 16 jaar. Zij hielpen de discipline te handhaven, zagen toe op de hygiëne van de jongere wezen en lazen uit de Bijbel voor. Ze kregen een klein salaris en meer eten en drinken dan de andere wezen. Een

bijzonder baantje was dat van *stukkensnijder*: dit was een weeskind dat moest zorgen voor het snijden en beleggen van het brood. Ook waren er zaalmoeders, die voor de jongste wezen zorgden. Het overige personeel van het weeshuis bestond uit twee of drie portiers, een linnennaivrouw, een bakker, een schoenmaker en een kleermaker.

De meisjespoort van het voormalige weeshuis, aan de Oude Rijn, maakt tegenwoordig deel uit van de voorgevel van het oude pand van de firma Brill (foto: Dik Kompier).

In de linkerzijde van de gevel van het pand aan Oude Rijn 33a bevindt zich de uit 1774 daterende 'meisjespoort' die toegang gaf tot de meisjes- en kindervertrekken van het weeshuis. De steenhouwer van deze poort was Gijsbert van Royen. Hij wordt ook genoemd als de maker van de stenen decoraties aan de weeshuisgevel aan de Hooglandse Kerkgracht. In de latei van de poort aan de Oude Rijn staat in Romeinse cijfers het jaartal 1774. Daaronder zien we links van de ingang het wapen van Leiden en aan de rechterkant de duif van de 'Heilige Geest' aangebracht in laag reliëf.

Werkgroep Geveltekens,
[Jan Hartstra](#) en [Dik Kompier](#)

Zingen en leren in Leiden

Al 25 jaar zingen met Rumor di Mare

Workshop zeemansliederen

In Leiden en omgeving zal binnenkort een zeemanskoor worden opgericht: 'Rumor in Casa'. Bij voldoende aanmeldingen zal het zeemanskoor in mei starten met een workshop van acht lesavonden. Naast zeemansliederen zal het koor zich ook toeleggen op de zgn. Shanty's: werkliederen van de zeeman. De workshop zal gegeven worden op woensdagavond van 20.00-22.00 uur. Alle belangstellende mannen kunnen zich opgeven bij Cor van Leeuwen tel. 130766, René van Vooren, tel. 123457 of Piet Schoutsen tel. 149411 tussen 18.00-19.00 uur.

Met de hiernaast staande advertentie uit 1994 is het allemaal begonnen. 25 mannen waagden de sprong en kwamen bij elkaar in de Leidse sociëteit De Burcht, nu Grandcafé De Burcht. Ze hadden één ding gemeen: ze hadden nog nooit zeemansliederen gezongen. Na een tiental avonden oefenen volgde het eerste optreden in besloten kring. Gaandeweg groeide het koor uit tot ruim veertig mannen, onder de naam Rumor in Casa. Die naam is later na een tumultueuze stemprocedure gewijzigd in Leids Zeemanskoor Rumor di Mare. De Tuinzaal van Grandcafé De Burcht is nog steeds hun thuisbasis.

Zeemanskoor

Regelmatig stelt men de vraag waarom Leiden een zeemanskoor heeft, met de zee een paar kilometer verderop. Je hoeft maar een klein stuk de geschiedenis in te duiken voor een antwoord. Leiden heeft de Kweekschool voor Zeevaart binnen zijn poorten, die in 1855 werd opgericht. Een goed voorbeeld van het vakonderwijs binnen Leiden, waar de lezing van Anneke Boot over gaat. Initiatiefnemer was dominee Abraham Rutgers van der Loeff die 'vagebonderende straatjongens' in Leiden zicht op een betere toekomst wilde bieden. De leerlingen leerden er alle zaken die nodig waren voor een varend bestaan bij de koopvaardij en de marine, zelfs het zingen van zeemansliederen. De leerlingen werden de *Jantjes van Leiden* genoemd. Saillant detail: het scheelde niet veel of Rumor heette ook de Jantjes van Leiden, maar dat voorstel haalde het net niet in de ledenvergadering. Het koor onderscheidt zich door een uitgebreid en eigenzinnig repertoire en is winnaar van

Links op de foto het oudste lid van Rumor, Ko Zonneveld (november 1919) als leraar metaalbewerking op de Don Bosco Ambachtsschool in Leiden.

diverse festivals. Tijdens optredens in binnen- en buitenland vertolkt het koor als geen ander de sfeer van traditionele shanties en zeemansliederen, maar ook roeiliederen vanuit de hele wereld. Onder professionele leiding van dirigent Harm Huson, en met begeleiding van diverse muzikanten, zingt het koor met een aanstekelijk enthousiasme bekende en vooral ook minder

bekende liederen. In het Nederlands, Frans, Engels, Russisch en vele andere talen. Soms ruig en opzweepend, zoals de zee kan zijn. Dan weer ingetogen, bij sfeervolle luisternummers. Een optreden is telkens weer bijzonder!

Vakonderwijs

Wie door Leiden wandelt, komt overal opschriften van vroegere vakscholen tegen. Bij de 25ste verjaardag van Rumor di Mare denk je dan direct aan Noordeinde/Galgewater: het imposante schoolgebouw van de Kweekschool voor Zeevaart. Met de geschiedenis van deze bijzondere vakschool zou je moeiteloos een avond kunnen vullen. Maar dat deed Rudie Kagie al, enkele jaren geleden in een soortgelijke setting. Daarom zal de lezing wat breder van opzet zijn. Enerzijds probeert Anneke Boot de Kweekschool voor Zeevaart in een wat breder maritiem perspectief te plaatsen. Anderzijds schetst zij in grote lijnen de geschiedenis van het vakonderwijs in de stad Leiden onder het motto *Van Gilde tot ROC*. Het verhaal begint in de 15de eeuw, wanneer zich in Leiden de eerste gilden vormen. Want wie een

vak wilde leren, ging niet de schoolbanken in, maar bij een meester in de leer. Dit leerlingstelsel werd in stand gehouden door de gilden, met het stadsbestuur op de achtergrond. Na het wegvallen van de gilden was het de vraag wie nu het initiatief voor vakonderwijs zou nemen. Dan zijn we in de 19de eeuw beland, waar de rijksoverheid vooralsnog afzijdig bleef. De stad Leiden kende prachtige voorbeelden van particulier gestichte vakscholen. Mathesis Scientiarum Genetrix, de Practische Ambachtsschool, de Instrumentmakersschool en de Rooms-Katholieke Vakschool voor meisjes zijn wel de bekendste. In de 20ste eeuw neemt ook de landelijke overheid haar verantwoordelijkheid: vakonderwijs wordt wettelijk en financieel geregeld. De meeste Leidse scholen worden dan onderdeel van het stelsel van nijverheidsonderwijs. De nieuwste geschiedenis van het vakonderwijs maakt deel uit van onze eigen geschiedenis, dus over het ROC kunnen we kort zijn. En ja, de lezing is bedoeld als eerbetoon aan alle vakonderwijs!

Cees Meijer en Anneke Boot

Philidor en schaken

Schaken tot verheffing?

DOOR ROEL IN 'T VELD

DONDERDAG 20 JUNI, 20.00 UUR, BPLUSC BIBLIOTHEEK, NIEUWSTRAAT 4

De Leidse schaakvereniging Philidor bestaat dit jaar honderd jaar. De naamgever was een groot schaker: André Danican Philidor. Hij leerde het spel nadat hij in 1732 op zesjarige leeftijd was toegelaten tot het koor van de Chapelle Royale aan het hof van Louis XV.

De musici waren de gehele dag aanwezig en moesten vaak lang wachten. Dan speelden ze

schaak. Philidor was een getalenteerd componist, want op elfjarige leeftijd componeerde hij al

een motet, waarvoor hij uit de handen van Louis XV een geldbedrag ontving. In 1745 kwam hij in Holland aan. Daar schreef hij later ook zijn beroemde analyse van het schaakspel. Zijn beroep bleef musicus. Gedurende de Franse revolutie werd hem de toegang tot Frankrijk ontzegd, omdat hij in de ogen van de revolutionairen verdacht was. Hij stierf in 1795.

In het begin van de 20ste eeuw was het streven gericht op verheffing van arbeiders, waarvan het stichten van schaakverenigingen deel uitmaakte. Het jubileum is de aanleiding voor de lezing, maar de inhoud gaat in op de vraag of het leren en spelen van het schaakspel inderdaad tot verheffing leidt. Daartoe gaan we eerst kort in op de manier waarop Huizinga de spelende mens beschreef, met de aanpassing voor het digitale tijdperk, die Sybille Lammes daar recent aan toevoegde.

Johan Huizinga sprak in zijn boek *Homo Ludens* (1938) over spel en wedijver als cultuurscheppende functie. Zijn belangrijke studie beschreef spel allereerst als vrije handeling – bevolen spel is geen spel – en daarnaast als niet

het echte leven: “Spel versiert het leven”. Spel is begrensd in tijd en ruimte. Cultuur vormt niet spel, maar spel vormt cultuur.

Vervolgens is aandacht gewenst voor de specifieke

aard van het schaakspel. We begeven ons in speltheorie, waarin uiteenlopende categorieën van spelen zijn onderscheiden. Daaruit rijst twijfel of schaken de mens wel verheft. Onze opvatting delen wij graag met het aanwezige publiek.

Roel in 't Veld (1942) was aan negen Europese universiteiten hoogleraar in de bestuurskunde. Zijn levenslange focus is democratietheorie. Naast zijn professoraat was hij onder meer fractievoorzitter in de Leidse gemeenteraad, directeur-generaal hoger onderwijs en president-commissaris van ProRail. Hij is een zeer matig schaker.

André Philidor (afbeelding: L'analyse des échecs. Londres, second edition 1777).

7de Leidse salon

Dirk van Ecksalon over Leidse bierhistorie

Op zondag 8 september zal de Commissie Dirk van Eck van de Historische Vereniging Oud Leiden weer een Leidse Salon organiseren, dit keer met als inleider Rudolph Ladan, die zal vertellen over zijn onderzoek naar Leidse brouwerijen en Leids bier.

Voor deze salon spitst Ladan zijn verhaal toe op gist, een essentiële grondstof van bier. In de bronnen over bier en brouwen is gist de grote afwezige, in vergelijking tot ingrediënten als

brouwgraan en hop. In zijn speurtocht naar gist stuitte hij op een hoogoplopend conflict in het 17de-eeuwse Leiden over deze grondstof. Meer verklappen we hier nog niet. Van zulke ruzies

Depot van de Zuidhollandse bierbrouwerij aan Nieuwe Rijn 82, aan het begin van de 20ste eeuw (collectie: Topografisch Historische Atlas).

moet de historische onderzoeker het hebben, want dat levert kennis op over hoe het er werkelijk aan toe ging en waarom bijvoorbeeld aanscherping van keuren (verordeningen) plaatsvond na het uitbreken van weer eens een conflict.

De inleider is al vele jaren geïnteresseerd in alles wat met bier en brouwers van doen heeft.

Brouwers waren gewoonlijk kapitaalcrachtige lieden, die dus ook altijd met een aantal vertegenwoordigers in het stadsbestuur vertegenwoordigd waren. Zij zorgden ook voor veel belastinginkomsten, omdat er op bier zware accijnzen geheven werden. En hun (St. Stevens)gilde was een van de belangrijkste en rijkste. Nadat Ladan de nodige jaren gewijd heeft aan een studie naar de gezondheidszorg in de middeleeuwen, resulterend in een proefschrift, is het bier nu weer helemaal terug in zijn aandacht, met onder meer een eigen website, www.bierhistorieleiden.nl. Zelfs voor gezworen wijndrinkers moet dit een geweldige middag worden. Voor iedereen die altijd wat had willen weten over bier, is er voldoende gelegenheid om een flinke boom op te zetten over welk aspect ervan dan ook, waardoor ook de inleider nieuwe ideeën op kan doen.

Zoals altijd vindt de salon plaats in De Bakkerij, Oude Rijn 44c, inloop vanaf 13.30 uur, aanvang

14.00 uur. De toegang is gratis, maar aanmelden is wel verplicht op hvolsalon@gmail.com. Iedereen die zich aangemeld heeft, krijgt zo spoedig mogelijk bericht; het maximum aantal deelnemers is bepaald op 25 personen. En wie zich eerst aanmeldt, wordt het eerst bediend, zoals dat bij een brouwer of bierverkoper gebruikelijk is. Dus wacht niet tot morgen, maar doe het vandaag nog.

Een lijvig boek over de geschiedenis van de Lakenhal

Vooruitlopend op de officiële heropening van de geheel verbouwde en heringerichte Lakenhal, verscheen in april een lijvig boek over het gebouw, de geschiedenis en de collectie van het museum. Deze langgekoesterde wens van directeur Meta Knol werd financieel mogelijk gemaakt door de Vereniging van Belangstellenden in Museum De Lakenhal (VBL), die dit jaar haar 100-jarig bestaan viert.

Het boek begint (en eindigt) met een aantal kunstzinnige foto's over de huidige verbouwing door Karin Borghouts. Daarop volgt een tijdlijn met daarop de geschiedenis van de collectie, de

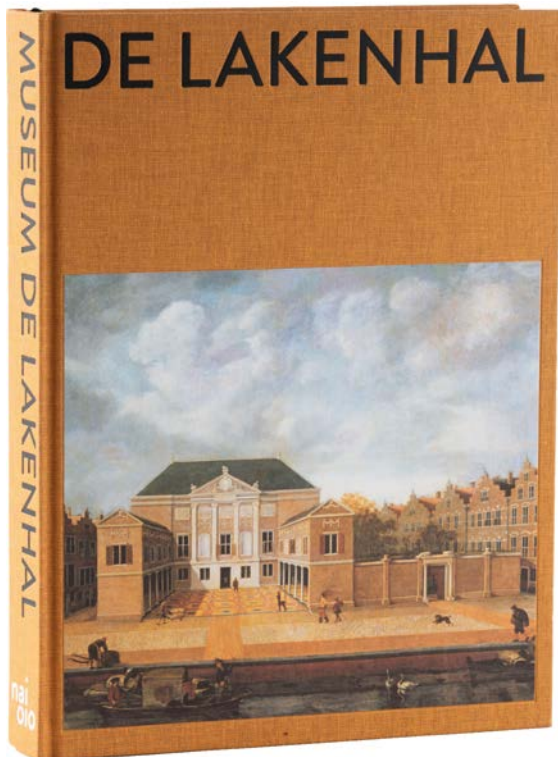
geschiedenis van het gebouw, het personeel, een selectie van tentoonstellingen en een aantal algemene feiten. Het voorwerk bevat verder een voorwoord van Haro Schulz van Haegen, voorzitter van de VBL, en een inleiding van museumdirecteur Meta Knol.

De rest van het boek is ingedeeld in vier blokken, Architectuurgeschiedenis, Museumgeschiedenis, Collectiegeschiedenis en Presentatiebeleid en mecenaat. Het wordt besloten met een aantal bijlagen. Alle rijk geïllustreerde bijdragen zijn van eindnoten voorzien met verkorte verwijzingen naar de gemeenschappelijke bibliografie achterin het boek.

Architectuurgeschiedenis

Het blok over de architectuurgeschiedenis bevat bijdragen van Guido Steenmeijer, Willemijn Zwikstra en architectenbureau Happel Cornelisse Verhoeven.

Steenmeijer gaat in op de architectuur van het gebouw in zijn oorspronkelijke functie voor de textielnijverheid, als lakenhal met een kleine letter. Hij beschrijft hoe de ontwerpopdracht aan Arent van 's-Gravesande in 1639 tot stand kwam en volgt aan de hand van rekeningen en andere 17de-eeuwse documenten de bouw van de lakenhal, die twee jaar duurt. Daarna besteedt hij aandacht aan de structuur van

Voor- en achterin het boek is een verzameling foto's van Karin Borghouts opgenomen.

het gebouw, de versieringen op de gevel, het interieur en het oorspronkelijke gebruik als lakenhal, met verwijzingen naar de latere bestemmingen.

Zwikstra bespreekt de geschiedenis van het gebouw, nadat het in 1868 de bestemming van museum heeft gekregen. De collectie Leidse objecten, die in 1574 is gestart met attributen die een rol speelden tijdens het beleg en ontzet van de stad, was in de loop van de 19de eeuw uitgebreid met voorwerpen uit opgeheven Leidse instellingen, zoals gilden, gasthuizen en schutterijen, waarbij de bovenverdieping van de oude lakenhal werd aangewezen als museumlocatie. Hier werd in 1871 na een flinke verbouwing de schilderijenzaal ingericht. In 1873 kreeg het museum ook de beschikking

over de rest van het gebouw en na opnieuw een verbouwing werd op 1 mei 1874 Stedelijk Museum De Lakenhal geopend. Ruimtegebrek bleef het museum achtervolgen en er volgden meer verbouwingen en uitbreidingen, zoals de Harteveltzaal (1890) en de Papevleugel (1921). Voor deze laatste uitbreiding maakte directeur Overvoorde zelfs een studiereis naar Duitsland om de laatste ontwikkelingen in de museumbouw te bekijken.

De laatste bijdrage in het blok is van de hand van de architecten die de recente verbouwing en uitbreiding van het museum hebben uitgevoerd, het Nederlandse bureau Happel Cornelisse Verhoeven. Het museum moest zowel gerestaureerd als uitgebreid worden, met respect voor het verleden, maar rekening houdend met de eisen van het heden. De

De Lakenhal in de Atlas de Wit, 1698 (collectie: Koninklijke Bibliotheek).

architecten gaan in hun bijdrage uitvoerig in op alle delen van het museum die in het proces onder handen zijn genomen, van de entree aan de Oude Singel, waarvan de overkapping weer verwijderd is, tot het nieuwe gedeelte (het Van Steijningebouw) aan de Lammermarkt met twee museumzalen, de logistieke afdeling, de werkplaats, de opslag en de kantoren voor de medewerkers.

Museumgeschiedenis

Conservatoren Jori Zijlmans en Prosper de Jong vullen het blok over de museumgeschiedenis. Zijlmans schetst in haar bijdrage de context van de opening van het museum in 1874, een periode waarin nationalisme hoogtij vierde in Europa. Veel steden in Nederland openden een 'Museum van Oudheden' dat gratis of tegen een geringe vergoeding toegankelijk was. In Leiden was het al gebruikelijk om op 3 oktober de objecten te gaan bekijken die met het beleg en ontzet van de stad verbonden waren, zoals noodmunten, erепенningen en stempels, maar ook de drieluiken van Lucas van Leyden en Cornelis Engebrechtsz die aan de Beeldenstorm

ontsnapt waren. Deze collectie werd in de loop van de tijd door schenkingen, gerichte opdrachten en aankopen steeds groter. Het stadhuis was er niet op ingericht om dit alles goed ten toon te stellen. De lakenhal werd door de gemeenteraad als museum aangewezen en onderging de nodige verbouwingen. Dankzij catalogi en krantenartikelen uit de begintijd van het museum weten we waar alles een plaats had gevonden, waaronder 'Het Laatste Oordeel' en de schilderijen over het beleg en ontzet van de stad.

De Jong behandelt onder meer de historische bouwfragmenten van het museum, waaronder

Willem Thibaut, Raam met een voorstelling van Ada, 15de gravin van Holland, 1588 (collectie: Museum De Lakenhal).

gevelstenen en reliëfs van elders in de stad die in de loop van de tijd in de gevels en op het voorplein zijn ingemetseld, schouwen, deuren, trappen, glas-in-loodramen, betegelingen, beeldhouwwerken en schilderijen die in het interieur van het museum zijn aangebracht. Verder komt de inrichting van de stijlkamers aan de orde, de historische interieurs die een indruk geven hoe het er vroeger uitzag. Tot slot beschrijft hij welke objecten na de volledige inventarisatie en herwaardering van de collectie in 2010, een plaats hebben gekregen in het gerestaureerde gebouw en welke aanpassingen daarvoor zijn gedaan, van de Joristrap met de Gravenramen tot de betegeling van Lammermarkt 29, die in de aanloop naar de verbouwing tevoorschijn kwam.

Collectiegeschiedenis

Het blok over de collectiegeschiedenis bevat bijdragen van Jori Zijlmans, Christiaan Vogelaar, Prosper de Jong, Doris Wintgens en Nicole Roepers.

De bijdrage van Zijlmans is gewijd aan de belangrijkste deelcollecties van de uit meer dan 14.000 objecten bestaande historische verzameling van het museum. Een daarvan is de collectie 'Voorwerpen betreffende het Beleg van Leiden in 1574', met onder meer de hutspotketel, die op 3 oktober 1574 in de Spaanse schans bij Lammen werd gevonden, de duivenbriefjes die geuzenaanvoerder Louis de Boisot aan Jan van der Does stuurde, en het schilderij 'De zelfopoffering van burgemeester Pieter van der Werf'. Verder is er de omvangrijke wapencollectie, waarvan de oudste stukken dateren uit de 16de eeuw. Het is niet uitgesloten dat deze daadwerkelijk tijdens de Spaanse belegering door Leidse burgers zijn gebruikt. Ook de vaandelcollectie begint in de 80-jarige Oorlog, met de twaalf meter lange

De hutspot die op 3 oktober 1574 door vrijbuiters Gijsbert Schaeck in schans Lammen werd gevonden (collectie: Museum De Lakenhal).

wimpel die Pieter van der Does in 1588 op de Spanjaarden veroverde.

Andere collecties zijn de 'Objecten van herinnering aan de Leidse kruistramp', met brokstukken en gebruiksvoorwerpen die verband houden met de ramp, 'Pronkstukken van stadsinstellingen', met objecten uit de buiten gebruik gestelde schuttersdoelens, gildehuizen, gasthuizen en keurhallen, waaronder een zeer bijzondere geprepareerde zaagvis uit 1682, 'Huiselijk leven' met een grote hoeveelheid 19de-eeuws kinderspeelgoed, maar ook meubilair, vaatwerk en kleding, 'Bodemvondsten' en uiteraard een collectie rondom het Leidse laken, met onder meer stalenboeken en reclamedoeken van verschillende Leidse lakenfabrikanten.

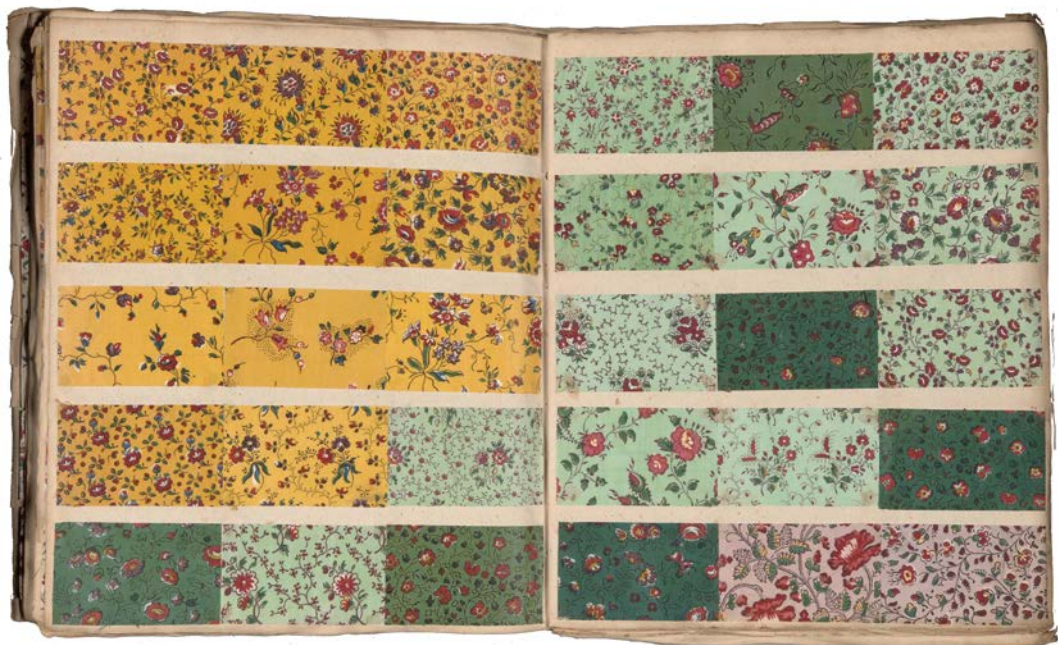
Vogelaar beschrijft het beleid en de verwerkingen van de opeenvolgende directeuren (vaak tevens conservatoren) van het museum op het gebied van de oude schilder- en beeldhouwkunst. De collectie werd oorspronkelijk gevormd door stukken die in de loop van

de tijd in het stadhuis waren beland. Met de inrichting van het museum werd deze uitgebreid, aanvankelijk nog door een tamelijk willekeurig aankoopbeleid, maar naarmate de tijd vorderde steeds gericht. Elke directeur had daarbij zijn eigen voorkeuren. Lag aanvankelijk de focus op de verwerving van objecten met een Leidse connectie, later werd dit minder dwingend en werden er ook werken zonder deze connectie geworven.

Vanaf de aanstelling van directeur en conservator Wurfbain in 1967 werd veel energie gestoken in de aankoop van kunstwerken in combinatie met tentoonstellingen en publicaties. Deze manier van werken bleek ook veel subsidiegevers aan te spreken. Zo droeg de Vereniging Rembrandt bijvoorbeeld bij aan de aankoop van 'Pilatus

wast zijn handen in onschuld' (1626) van Jan Lievens, vanwege de tentoonstelling 'Geschildert tot Leyden anno 1626' waarin het vroege werk van Rembrandt werd getoond in de context van zijn Leidse tijdgenoten. Wurfbain stelde in 1990 Vogelaar aan als conservator oude schilderkunst en kunstnijverheid. Deze schreef een notitie met drie gebieden waarop een gerichte uitbreiding van de collectie gewenst was: de Leidse schilder Floris Verster (1861-1927), de Leidse fijnschilders (17de eeuw) en Rembrandt (1606-1669). Inmiddels is op al deze gebieden goede vooruitgang geboekt.

De bijdrage van De Jong gaat over de verzameling kunstnijverheid van het museum. Hieronder vallen gebruiksvoorwerpen van zilver en glas, gebrandschilderde ramen, gevelstenen,

Stalenboek met contra-stalen van de Leidsche Katoen Maatschappij (voorheen De Heyder & Co.), 1846-1848 (collectie: Museum De Lakenhal).

keramiek en tegeltableaus, wandbespanningen, meubilair en houtsnijwerk. De Jong geeft een beknopt overzicht van de verzameling en belicht zowel verzamelaars als individuele stukken die illustratief zijn voor het ontstaan en de ontwikkeling van deze verzameling. Duidelijk blijkt dat er in de loop van de tijd nog wel eens is geschoven met de deelverzamelingen en dat het enige tijd heeft geduurd voordat de verzameling zijn huidige indeling heeft gekregen. Uit praktische overwegingen werden er ook wel objecten uit de collectie afgestaan, bijvoorbeeld om (gemeentelijke) gebouwen elders in de stad mee te restaureren. Ruimtegebrek was er de oorzaak van dat in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw diverse bruiklenen werden teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaar en overvloedige museumeigendommen werden verkocht. Vanaf circa 1990 richtte het verzamelbeleid zich specifiek op de keramieknijverheid in Leiden en omgeving en begon men gericht eigentijds

Leids design te verwerven. Het grootste deel van de verzameling kunstnijverheid is na de heropening van het museum te vinden in de Papevleugel.

Wintgens belicht de verzameling moderne kunst van het museum. Tot 1940 concentreerde deze zich vooral op kunstenaars die een band met Leiden hebben en op Leidse onderwerpen. Vanaf 1945 werd de collectie onder invloed van het nationale kunst- en cultuurbeleid breder uitgebouwd en kregen de 'Leidse' kunstwerken een landelijke context door ze tussen verwant werk van andere kunstenaars te plaatsen. In de tweede helft van de 20ste eeuw werd De Lakenhal een museum met een gemengde collectie, met een wisselwerking tussen de historische collectie en de collectie moderne kunst. Het zwaartepunt van de collectie wordt na de heropening gevormd door de collecties van het fin de siècle en de jaren 20. Kunst van na 1940 wordt niet in de vaste presentatie opgenomen. Het wordt aan latere generaties

overgelaten om te bepalen hoe ze die willen waarderen en tentoonstellen.

De laatste bijdrage van het blok gaat over de verzameling actuele kunst. Roepers zet uiteen hoe het museum in 2004 door de opheffing van het Centrum voor Beeldende Kunst niet alleen een aantal objecten uit de collectie van de kunstuitleen verwierf, maar ook een deel van de taken van dat centrum overnam. De opening van het Scheltemacomplex in 2005 maakte het mogelijk om projecten op het gebied

Tegeltableau ter gelegenheid van het huwelijk van Cornelis Snel en Pietertje Veerman (1826; collectie: Museum De Lakenhal).

van de hedendaagse (Leidse) kunst uit te voeren in samenwerking met partners, waaronder de universiteit, museum Boerhaave en muziektheatergezelschap De Veenfabriek. In veel gevallen werd een hedendaagse presentatie gemaakt, geïnspireerd door de historische collectie van het museum.

In 2012 presenteerde het museum een geheel nieuw collectieplan, ook voor de collectie actuele kunst. Hierin werd gekozen voor topstukken (van uitzonderlijke kwaliteit), sleutelstukken (van groot inhoudelijk belang) en scharnierstukken (die een nieuw perspectief op thema's en objecten uit de collectie mogelijk maken). Op basis hiervan werd een aantal hedendaagse kunstenaars gevraagd nieuwe perspectieven te ontwikkelen op basis van de collectie en de museumgeschiedenis. Erwin Olaf beet in 2011 het spits af met een eigentijds historiestuk. Ook het project Nieuw Leids Laken hoort hierbij, waarin vijf hedendaagse kunstenaars en ontwerpers is gevraagd om op basis van de textielcollectie van het museum nieuw Leids laken te ontwerpen, dat vanaf 2019 in de museumwinkel per strekkende meter te koop zal zijn. En er zijn meer projecten op het gebied van de actuele kunst gaande, die na de heropening van het museum de bezoeker nieuwe perspectieven op de historische collectie zullen bieden.

Presentatiebeleid en mecenaat

In het blok 'Presentatiebeleid en mecenaat' vinden we bijdragen van Durkje van der Wal en Jori Zijlmans.

Van der Wal bespreekt in haar bijdrage de tentoonstellingsgeschiedenis van het museum en de balans tussen de Leidse geschiedenis en de Leidse kunstgeschiedenis. In de tweede helft van de 19de eeuw werd het museum gesticht om te voorkomen dat de tastbare herinneringen

aan het verleden zouden verdwijnen. De vaste collectie bestond dan ook nagenoeg uitsluitend uit voorwerpen met een relatie met Leiden, die vaak weinig kunstwaarde hadden, maar wel herinneringen aan vroegere gebeurtenissen zoals Leidens Ontzet opriepen. In de loop van 150 jaar veranderde het museum van een overvolle ruimte met historische voorwerpen via een leerzame verzameling van historische en kunsthistorische presentaties in een instelling met interactieve publiekstentoonstellingen. Dit betekende dat de collecties moderne en hedendaagse kunst een steeds dominantere plaats kregen, deels ten koste van de collecties geschiedenis en kunstnijverheid. Toch wordt recent ook weer geprobeerd om hedendaagse kunst te verbinden met de Leidse geschiedenis, bijvoorbeeld door het project Nieuw Leids Laken (2013-2018) en het eigentijdse historiestuk van Erwin Olaf (2011).

De Vereniging van Belangstellenden in Museum De Lakenhal (VBL) is het onderwerp van de laatste bijdrage van het boek. Hierin beschrijft Zijlmans de geschiedenis voor deze voor De Lakenhal zo belangrijke vereniging, die dit jaar 100 jaar bestaat. Op 26 oktober 1918 deed toenmalig Lakenhaldirecteur Overvoorde in de Leidse kranten een oproep tot de oprichting van een vriendenvereniging van het museum. Het was Overvoordes bedoeling dat de leden van de vereniging hem financieel zouden steunen om de collectie uit te breiden. Het gemeentelijke budget was daartoe lang niet toereikend. Twee dagen later werd deze 'Vereniging van belangstellenden in de Lakenhal' opgericht; leden betaalden 10 gulden per jaar, begunstigers mochten een lager bedrag bijdragen. De eerste 30 jaar waren het voornamelijk hoogleraren en kopstukken uit het Leidse bedrijfsleven die lid waren. Pas in 1948 veranderde dat, via samenwerking met de historische vereniging Oud Leiden en een verlaging van de contributie. Het

Floris Verster, *Judaspenningen* (1924), het eerste werk dat in opdracht van de VBL werd gemaakt (collectie: Museum De Lakenhal).

ledenaantal schommelt nu al jaren tussen de 500 en de 600.

Met steun van de VBL werden diverse aankopen voor het museum gerealiseerd, met als hoogtepunten de aankoop van Rembrandts schilderij *Brillenverkoper* (ca. 1624) en die van *Contra-compositie VII* van Theo van Doesburg uit 1924. Al in 1922 had de VBL opdracht gegeven aan de Leidse schilder Floris Verster om een schilderij voor het museum te maken. Zijn werk *Judaspenningen* kon twee jaar later aan de collectie hedendaagse kunst worden toegevoegd. Verder redde de vereniging in 2004 het glas-in-loodraam dat Harm Kamerlingh Onnes in 1927-1928 ontwierp voor het gebouw van het Algemeen Handelsblad in Amsterdam. Ook de collectie kunstnijverheid kon met steun

van de VBL worden uitgebreid, onder andere met een aantal kunstig gegraveerde 17de- en 18de-eeuwse glazen bokalen en flessen. En het meest recente wapenfeit van de vereniging is dus de realisatie van dit boek over De Lakenhal, een investering die naar mijn mening elke cent waard is geweest!

Bijlagen

De bijlagen ten slotte bevatten een lijst van bestuurders van het museum (opgesteld door Aukje Vergeest), van Willem Pleijte (1836-1903) tot en met Meta Knol (1969-), met bij ieder een korte biografie en een afbeelding. De indrukwekkende lijst van werken die geheel of gedeeltelijk verworven zijn met steun van de VBL (door Caren Aspers en Jenny de Bruin) begint met de werken *Judaspenningen* van Floris Verster (1924) en *Drie generaties Van Mieris* van Frans van Mieris de jonge (1742) die in 1924 worden aangekocht, en eindigt ruim 380 aankopen verder met de aanschaf van een zogeheten bavelaartje (een klein kijkkastje) met een Leids stadsgezicht van Jan van Kerchem in 2018. Verder is er een bijlage met de gebruikte afkortingen van de in het boek voorkomende archieven, een uitvoerige bibliografie, een personenregister, een bijlage met korte biografieën van de auteurs, de fotograaf en de ontwerper van het boek en een illustratieverantwoording.

‘Museum De Lakenhal. Gebouw – Geschiedenis – Collectie’ – Onder redactie van Meta Knol, Aukje Vergeest en Jori Zijlmans, met bijdragen van Guido Steenmeijer, Willemijn Zwikstra, Ninke Happel, Floris Cornelisse, Paul Verhoeven, Jori Zijlmans, Prosper de Jong, Christiaan Vogelaar, Doris Wintgens, Nicole Roepers, Durkje van der Wal en Karin Borghouts – Leiden/Rotterdam: Museum De Lakenhal/nai010 uitgevers, 2019 – ISBN 978-94-6208-490-2 – Prijs: 49,95 euro.

Aangestipt

Doezamand

Marijke Harberts

De doezamand, onmisbaar attribuut van de Leidse studente in de jaren 50.

Inkijkje in de wereld van een studente in de jaren 50

De doezamand was een rieten mand die, met de plooirok en de twinset, behoorde tot het 'uniform' van de vrouwelijke studenten in Leiden in de jaren vijftig van de vorige eeuw. In die doezamand werden niet alleen de collegedictaten vervoerd, maar ook het halfje wit en de hamsnippers voor de macaroni.

Wanneer Karin de schoenendoos die 35 jaar dichtgebonden op zolder heeft gestaan openmaakt, vindt ze daar de tastbare herinneringen aan haar Leidse studententijd. Ze kijkt terug op de vrijheid van het op kamers wonen, de studie, het verenigingsleven, de feestjes en de vriendschappen: het was er allemaal. Maar ze herinnert zich ook hoezeer ze in verwarring werd gebracht door de mores, de uitgesproken ideeën over 'hoe het hoorde' en de verwachtingspatronen. Ze werd geacht te studeren, maar met een carrière in de wetenschap leek niemand om haar heen rekening te houden. Verliefd worden op medestudentes was niet alleen onbespreekbaar: het was onbenoembaar.

Doezamand is een roman over een wereld die beheerst werd door normen. Het is een ironisch en pijnlijk portret van het Leidse studentenmilieu in de jaren vijftig en tevens een ontroerend verslag van zelfontdekking en ontgoocheling.

Doezamand verscheen in 1993 bij Uitgeverij Van Gennep en is het enige boek dat het milieu van de vrouwelijke studenten uit die tijd van binnenuit beschrijft. Het is ten onrechte uit beeld geraakt; de beschreven problematiek blijft actueel. Aan deze heruitgave is een beeldkatern toegevoegd met unieke foto's van het vrouwelijk studentenleven in de jaren vijftig.

'Doezamand' - Marijke Harberts – Uitgeverij Primavera Pers – ISBN: 978-90-5997-275-9 – 240 pagina's – 17,50 euro.

Agenda

Vrijdag 7 juni 2019

Lezing door Anneke Boot, 'Het vakonderwijs in Leiden'

Plaats: Leids Volkshuis, Apothekersdijk 33a, Leiden

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur

Deze lezing wordt georganiseerd in samenwerking met zeemanskoor Rumor di Mare

Donderdag 20 juni 2019

Lezing door Roel in 't Veld, 'Schaken tot verheffing?'

Plaats: BplusC Bibliotheek, Nieuwstraat 4, Leiden

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30

Deze lezing wordt georganiseerd in samenwerking met schaakvereniging Philidor

Zondag 8 september 2019

Leidse salon: 'Leidse bierhistorie', met een inleiding van Rudolph Ladan

Plaats: Diaconaal Centrum De Bakkerij, Oude Rijn 44c, Leiden

Aanvang: 14.00 uur, inloop vanaf 13.30 uur

Toegang gratis, maar vooraf aanmelden is verplicht op hvolsalon@gmail.com

Zaterdag 14 september 2019 en

zondag 15 september 2019

Open Monumentendagen met als thema 'Plekken van plezier'

Tijd: van 10.00 tot 17.00 uur

De informatiestand van de HVOL staat zoals elk jaar in de hal van het stadhuis, ingang Breestraat

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917, 2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers

(alle t.n.v. Vereniging Oud Leiden) voor:

- contributies/scheningen:

NL74 INGB 0000 1752 28

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

- overige betalingen:

NL03 INGB 0005 8871 87

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: <https://oudleiden.nl/commissies/beeldbank>

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en

Bram van Leeuwen

E-mail redactie:

kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,
Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden